

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ

Fakulta humanitních studií

Institut mezioborových studií Brno

Prevence šikany na základních školách

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Vedoucí diplomové práce:
doc. Ing. Antonín Řehoř, CSc.

Vypracoval:
Bc. Petr Nesnídal

Brno 2012

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „Prevence šikany na základních školách“ zpracoval samostatně a použil jsem literaturu uvedenou v seznamu použitých pramenů a literatury, který je součástí této diplomové práce.

Elektronická a tištěná verze diplomové práce jsou totožné.

Brno 10. 3. 2012

.....
Bc. Petr Nesnídal

Poděkování

Děkuji panu doc. Ing. Antonínovi Řehořovi, CSc. za jeho vstřícnost a odborné vedení mé diplomové práce.

Také děkuji své rodině za morální podporu a pomoc, které se mi dostalo při vypracovávání mé diplomové práce.

Bc. Petr Nesnídal

MOTTO:

„Nejlepší cestou k vlastnímu neštěstí je zakrývat si oči před neštěstím jiných.“

Václav Havel

OBSAH

Úvod	2
I. Teoretická část	
1. Šikana – smrtelná choroba demokracie	5
1.1 Vymezení pojmu šikana	6
1.2 Základní formy a faktory podporující vznik šikany	8
1.3 Základní vývoj – pět stádií onemocnění	14
1.4 Protagonisté šikany	18
2. Řešení šikany	26
2.1 Třída jako sociální skupina	26
2.2 Řešení šikany ve škole	28
2.3 Řešení šikany rodiči	31
2.4 Řešení šikany samotnou obětí	33
3. Prevence šikany	39
3.1 Pohled do historie	39
3.2 Druhy prevence	40
3.3 Prevence šikany ve školách	42
3.4 Školské preventivní programy	45
3.5 Etická výchova jako prostředek prevence	51
3.6 Spolupráce se specializovanými institucemi	54
II. Aplikační část	
4. Fenomén šikany a její prevence	64
4.1 Metodologie výzkumu	64
4.2 Zpracování výsledků výzkumu	66
4.3 Verifikace hypotéz	79
4.4 Závěrečné shrnutí výzkumu	80
Závěr	82
Resumé	84
Anotace	85
Seznam použité literatury	86
Seznam příloh	89

Úvod

Co je to vlastně školní šikana? Před tím, než jsem začal psát svou práci, rozhodl jsem se tuto otázku položit několika desítkám náhodně zvoleným lidem. Záměrně jsem si vybíral lidi různého věku, pohlaví i vzdělání, aby byl vzorek respondentů co nejširší. Otázku jsem pokládal na různých místech ve městech Znojmě a Brně, ať už to byly parkoviště u supermarketů, knihovny nebo náhodně oslovení lidé v ulicích. Téměř každý dotázaný měl představu o tom, co dané slovo znamená a dokázal šikanu určitým způsobem specifikovat.

Smyslem této malé soukromé ankety však nebylo jen zjistit, jestli lidé mají povědomost o významu tohoto fenoménu, ale zejména sledování jejich reakcí. Poté co respondenti odpověděli na mou první otázku, jsem ihned položil druhou, které zněla: Máte svou osobní zkušenost se školní šikanou? Byl jsem si samozřejmě vědom toho, že na tuto otázku mi lidé nebudou chtít odpovědět a pokud ano, tak se sami nebudou chtít identifikovat jako oběti nebo agresori šikany, ale spíše jako nezúčastnění pozorovatelé. Byl jsem však velmi překvapen některými odpověďmi, které jsem vyslechl. Nikdo z dotázaných, jak jsem předpokládal, nevěděl, že byl ve škole tím, kdo šikanoval jiné, ale čtyři z celkového počtu asi třiceti respondentů vypovědělo, že byli jako děti ve škole určitým způsobem šikanováni.

Nejzajímavější však bylo sledování toho, jakým způsobem a s jakými emocemi se lidé k otázce vyjadřují. Někteří z dotázaných mluvili o šikaně jako o něčem co existuje a vždycky existovat bude, přičemž veškerou vinu a odpovědnost svalovali na nezáměr pedagogů, špatný vliv médií a zejména pak internetu nebo násilných počítačových her. Druzí se pak vyjádřili k šikaně jako velice škodlivému jevu a přiznali, že její důsledky mohou výrazně negativně ovlivnit osobnost těch dětí, které se stali její obětí. Co nám tedy tento malý průzkum ukázal?

Podle mého názoru rozdělil respondenty na dva tábory, z jejichž odpovědí bylo poměrně snadné vydedukovat, co pro koho šikana znamená a to i přesto, bereme-li v úvahu možnou nepravdivost některých odpovědí. Všichni vypověděli, že když chodili na základní školu, tak se s šikanou setkali. Pro ty, kteří uvedli, že nikdy nebyli

ve škole šikanováni, ale přesto byli svědky šikany, bylo slovo šikana skutečně jen slovem. Vyjádřili sice souhlas s tím, že ubližování druhým ať už v jakékoli podobě je zavrženíhodné, nicméně mluvili bez jakýchkoliv emocí, často žertem s tím, že děti se ve škole škádlívají, pošťuchují a dělají si naschvály zcela běžně, což podle nich patří ke školnímu životu a není třeba z toho dělat nějaký problém, protože z toho vyrostou.

Jiná však byla situace u těch, kteří přiznali, že byli jako děti ve škole šikanováni. Byli to dva muži a dvě ženy. Muži z počátku mluvili o svém střetu se šikanou velmi neochotně a nechtěli s pochopitelných důvodů uvést žádné podrobnosti. Ženy byly v tomto směru vstřícnější a otevřenější. Jejich projev byl procítěnější a o problému hovořili s vážnou tváří. Navzdory nepříjemnému tématu, které pro ně znamenalo bolestnou vzpomínku spojenou s návratem do školních let, začali tito lidé postupem času mluvit o svém problému se šikanou zcela otevřeně, i když samozřejmě jak jsem již uvedl, ne hned od počátku. Pro tyto lidi je šikana slovo, které v nich budí dávno vzpomínky na bolest, trápení a pocity prožívané beznaděje.

O šikaně toho bylo řečeno a napsáno skutečně velmi mnoho, ale během rozhovorů s těmito lidmi se mi vybavily i mé vzpomínky coby oběti šikany na základní škole a věděl jsem velmi dobře, o čem mluví a dokázal jsem se vžít a vcítit do toho, co kdysi prožívali. V každém z nás, kteří jsme se šikanou v dětském věku setkali, zanechala určité nasmazatelné stopy. Vzhledem k tomu, co jsem vyslechl si myslím, že školní šikana je stále velmi živé téma, o kterém stojí za to mluvit a hodně psát. Teď už nejsme děti, ale rodiče a můžeme velkou měrou přispět k tomu, aby naše děti vyrůstaly v harmonii, byly šťastné a nebály se chodit do školy. Domnívám se, že neúčinnější boj proti šikaně probíhá na základě správné výchovy v rodině. Poté, co však děti přijdou, z vysloveně rodinného prostředí do prostředí školního, pak je bezpodmínečně nutné nasadit v boji proti šikaně také účinnou prevenci, protože výchova budoucí generace není jen problém rodičů a pedagogů, ale především problém celé společnosti.

Cílem diplomové práce je prezentovat komplexní pohled na problematiku šikany jak po stránce teoretické, tak empirické, která zvolené téma doplňuje a dokumentuje. Ve své práci bych chtěl poukázat na šikanu u dětí a mládeže, jako vážný sociálně-patologický jev současnosti. Snaha o porozumění tomuto jevu a hledání cest k nápravě

nám ukazuje na nedostatky školského systému a společnosti, které v mnoha případech dávají živnou půdu vývoji a rozvoji tohoto problému.

V teoretické části se bude práce zabývat obecným pohledem na šikanování, vymezením pojmu šikany, její příčiny, projevy, základní charakteristiky protagonistů šikanování a dalšími pojmy ve vztahu ke zvolenému tématu. Hlavní důraz však bude kladen na prevenci šikanování a to jak v rodině, tak na půdě základního školství. Práce bude popisovat možnosti jak šikaně předcházet, charakterizovat druhy prevence, využití preventivních programů v praxi a zjišťovat jejich efektivitu.

Aplikační část diplomové práce dokumentuje provedené dotazníkové šetření, které rozděleno do dvou částí. První část dotazníkového šetření se zabývá otázkami ve smyslu řešení šikany výchovnými poradci či metodiky školní prevence ve školním prostředí. Tato část dotazníku má za úkol pouze přiblížit v několika bodech práci pedagogů, kteří se uvedenou problematikou zabývají. Druhá část dotazníku se týká spolupráce škol s jinými organizacemi v rámci prevence sociálně – patologických jevů, využití peer programů, efektivit MPP apod. V rámci dotazníkového šetření bylo osloveno devět základních škol ve znojemském regionu. Výsledky dotazníkového šetření pak byly použity k ověření stanovených hypotéz. Při zpracování diplomové práce jsem vycházel z odborné literatury, internetu a doporučené literatury zabývající se touto problematikou. Tématem šikany jsem se již zabýval ve své bakalářské práci, ze které jsem použil některé pasáže i v této práci.

I. Teoretická část

1. Šikana – smrtelná choroba demokracie

Takto charakterizuje šikanu PaedDr. Michal Kolář, etoped a psychoterapeut, který se dlouhodobě zabývá školním šikanováním. Tento přední odborník na problematiku šikanování ve své nové knize - *Nová cesta k léčbě šikany* říká, že **„Demokracie ve společnosti stojí a padá na rovnoprávnosti vztahů mezi jejími členy a skupinami. Pro vztah, který označujeme jako šikanování, je příznačná naprostá asymetrie sil, kdy mocnější zneužívá slabšího a pošlapává jeho práva.“**¹ S tímto pojetím nelze než souhlasit, protože velmi přesně vystihuje podstatu šikanování.

Šikanování je všudypřítomné a může nás doprovázet celý život. Začíná v rodině mezi sourozenci, pokračuje ve školce a v dalších školách (bullying), v zájmových skupinách, na vojně, v zaměstnání (mobbing, bossing), v partnerských vztazích, v nemocnicích a končí třeba týráním seniorů v rodině nebo domově důchodců. Šikanování je nebezpečně rozbujelou sociální nemocí ve společnosti, jejímž důsledkem je poškozování zdraví jednotlivce, skupin, včetně rodiny a společnosti vůbec.²

V současnosti patří šikana k velmi závažným problémům, se kterými se naše společnost potýká. Jde především o šikanu vyskytující se na školách a dalších vzdělávacích institucích, protože tam postihuje děti, jejichž hodnotový systém se teprve utváří. Šikana pak může ovlivnit nejen jejich způsob chování a náhled na společenské vztahy, ale také negativně ovlivnit celý jejich další život. Šikanování se totiž týká všech členů skupiny, v níž k ní dochází. Negativně postihuje nejen oběť, ale i agresora a ostatní členy skupiny, kteří jsou šikanování přítomni, nebo o něm vědí. Obecně vzato lze říci, že to, že se dnes objevují prvky šikanování už na základních školách, je nutno považovat za varující posun v obecných normách společnosti.

¹ KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. 1. vyd. Praha: Portál 2011, s. 17.

² KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. 2. vyd. Praha: Portál, 2005, s. 17.

1.1 Vymezení pojmu šikana

Nejoficiálnější definice, respektive charakteristika šikanování ve školách, je obsažena v Metodickém pokynu ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky školy a školských zařízeních číslo 24 246/2008. Pojem šikany vymezuje takto: **„Šikanování je jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit, ohrožit nebo zastrašovat žáka, případně skupinu žáků. Spočívá v cílených a opakovaných fyzických a psychických útocích jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věcí, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Může mít i formu sexuálního obtěžování až zneužívání. Nově se může realizovat i prostřednictvím elektronické komunikace, jedná se o tzv. kyberšikanu. Ta zahrnuje útoky pomocí e-mailů, sms zpráv, vyvěšování urážlivých materiálů na internetové stránky apod. Šikana se projevuje i v nepřímé podobě jako demonstrativní přehlížení a ignorování žáka či žáků třídní nebo jinou skupinou spolužáků. Nebezpečnost působení šikany spočívá zvláště v závažnosti, dlouhodobosti a nezřídka v celoživotních následcích na duševní a tělesné zdraví oběti.“**³

Šikanování (anglicky *bullying*) je specifickou formou agresivního jednání. **„Šikanování je agresivní jednání uskutečňované s cílem získat pocit převahy a určité výhody prostřednictvím fyzického a psychického týrání druhých lidí. Agresor se jím pokouší získat různé výhody, dále dominanci, uspokojení a zadostiučinění.“**⁴

Samotný „pojem šikana“ pochází z francouzštiny (*chicane* = zlomyslné obtěžování, týrání). Pro různé formy se používají i různá označení. Šikanu, původně vojenský termín, můžeme definovat jako násilně ponižující chování jednotlivce, nebo skupiny vůči slabšímu jedinci, který se nemůže této situaci vyhnout a není schopen se jí účinně bránit.

³ Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení č. j. 24 246/2008-6 vydaného ve Věstníku MŠMT ČR, roč. LXV, leden 2009, sešit 1 s. 7.

⁴ NOVÁK, T. CAPPONI, V., *Sám proti agresí*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 1996, s. 45.

V Československé republice poprvé použil a zavedl termín šikana pražský psychiatr Petr Příhoda, který jako první u nás před listopadem 1989 veřejně promluvil o tom, o čem se všeobecně vědělo, ale nesmělo se o tom mluvit, protože to bylo tabu. V socialistické armádě se existence něčeho takového jako šikany nesměla přiznat⁵

V odborné literatuře se setkáváme i s dalšími definicemi snažící se co nejlépe vystihnout jádro a smysl šikany. Odborníci se zabývají šikanou již řadu let, z čehož vyplývá, že šikana není problémem jen současné doby, ale její kořeny sahají daleko do minulosti. Jak už bylo výše řečeno násilí a agrese je stinnou stránkou naší společnosti, která provází celý její vývoj. Avšak právě v posledních letech nabírají projevy násilí na intenzitě a stává se tak stále palčivějším problémem. Pro lepší objasnění a pochopení pojmu šikany, uvádím několik dalších definic od různých autorů.

Říčan ve své knize uvádí definici, se kterou v posledních letech pracují přední britští badatelé: *„Šikanování říkáme tomu, když jedno dítě nebo skupina dětí říká jinému ošklivé a nepříjemné věci, bije je, kope, vyhrožuje mu, zamyká je v místnosti a podobně. Tyto incidenty se mohou často opakovat a pro šikanované dítě je obtížné, aby se samo ubránilo. Jako šikanování mohou být označeny také opakované posměšky nebo ošklivé poznámky o rodině. Jako šikanování však obvykle neoznačujeme občasnou rvačku nebo hádku přibližně stejně fyzicky vybavených soupeřů.“*⁶

V pedagogickém slovníku najdeme tuto definici: *„Šikanování - fyzické, psychické či kombinované ponižování až týrání žáků obvykle jinými žáky, vzácněji dospělými. Probíhá buď v dyádě, nebo ve skupině. Iniciátory šikanování bývají žáci vyšších ročníků, žáci starší, fyzicky vyspělejší, žáci osobnostně či sociálně narušení.“*⁷

*„Za projev šikany se považuje „záměrné a nevyprovokované užití síly jedním dítětem, nebo jejich skupinou s cílem opakovaně způsobit bolest nebo tíseň jinému dítěti.“*⁸

⁵ ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. 1. vyd. Praha: Portál, 1995, s. 25.

⁶ ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. 1. vyd. Praha: Portál, 1995, s. 26.

⁷ PRŮCHA, J. WALTEROVÁ, E, MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. 2. vyd. Praha: Portál, 1998, s. 247.

⁸ DRTILOVÁ, J. KOUKOLÍK, F. *Vzpouza deprivantů*. 1. vyd. Praha: Makropulos, 1996, s. 210.

Pöthe definuje šikanování takto: „*Pod pojmem šikana nebo šikanování mezi dětmi se rozumí široký okruh chování dítěte, nebo skupiny dětí s cílem ohrožit, zastrašit, nebo jinak ublížit jinému dítěti, nebo skupině dětí. Šikana zahrnuje slovní ponižování nadávání a neustálé kritizování, výsměch, hrubé žertování, vydírání, omezování osobní svobody, pohrdání, poškozování oděvů a osobních věcí, tělesné napadání.*“⁹

„*Obětí šikany se často stává ten, kdo se nějakým způsobem vymyká z průměru dané sociální či věkové skupiny. Agresorem se naopak často stává disharmonická osobnost, která využívá situace k uspokojení svých mocenských potřeb. K šikaně dochází (dle typu šikany) zejména v ústraní a beze svědků, jindy se ale týrání odehrává v kolektivu, kde právě přítomnost jiných osob hraje důležitou roli v realizaci šikany.*“¹⁰

Jak je z výše uvedeného patrné, definovat fenomén šikany je velmi obtížné a to především pro její různorodost. Definice jsou ve velké míře ovlivněny konkrétním druhem šikanování, kterým se autor zabývá. Avšak podstata zůstává vždy stejná.

1.2 Základní formy a faktory podporující vznik šikany

Šikana by se dala charakterizovat nejen jako porucha chování, ale také jako deviace v oblasti socializace. Většinou nemá jedinou a ani jednu hlavní příčinu. Na jejím vzniku se totiž podílí celá řada faktorů, ať už se jedná o biologické (genetické) předpoklady agresorů, ale i obětí, nebo o vliv faktorů psychických a sociálních. Z tohoto pohledu proto můžeme hovořit o vícefaktoriální podmíněnosti šikany

Dle Koláře je nepraktičtější rozdělení konkrétních typů agresí a manipulací podle tzv. trojdimenzionální „mapy“. Díky této citlivé klasifikaci lze dobře postihnout odlišnosti u různých typů šikanování, například mezi dívkami a mezi chlapci, u týrání tělesně postižených dětí v běžné škole apod.

⁹ PÖTHER, P. *Dítě v ohrožení*. 2. vyd. Praha: G plus G, 1999, s. 140.

¹⁰ SVOBODA, I. *Sociální patologie*. Brno: IMS, 2003, s. 32.

Dle této „mapy“ je tedy možné projevy šikanování členit:

1. na *přímé* a *nepřímé*,
2. na *fyzické* a *verbální*,
3. na *aktivní* a *pasivní*.

Kombinacemi výše uvedeného vznikne 8 druhů šikanování:

1. fyzické přímé aktivní (např., kopání, fackování škrčení),
2. fyzické aktivní nepřímé (např. „šéf“ pošle někoho, kdo oběť zbije),
3. fyzické pasivní přímé (fyzické bránění oběti v dosahování jejích cílů, např. oběti je bráněno v přístupu na WC),
4. fyzické pasivní nepřímé (odmítnutí splnění požadavků, např. agresor odmítne oběť na její žádost pustit ze třídy),
5. verbální aktivní přímé (např. urážení, zesměšňování, nadávání),
6. verbální aktivní nepřímé (např. rozšiřování pomluv, symbolická agrese, která může být vyjádřena v kresbách),
7. verbální pasivní přímé (např. neodpovídání na pozdrav),
8. verbální pasivní nepřímé (spolužáci se oběti nezastanou, je-li oběť obviněna z něčeho, co udělal agresor).¹¹

Autor ovšem dále upozorňuje, že je třeba velmi pozorně rozlišovat rozdíl mezi škádlením a šikanováním. Při škádlení (teasing) se očekává, že to bude legrace pro obě strany. Jakmile je ale z reakcí druhého patrné, že to jako legraci nebere, že je zraněný, pak iniciátor škádlení pocítuje lítost, omluví se mu a v činnosti dál nepokračuje. U šikany je to obráceně. Agresor druhému ubližuje záměrně, chce ho ranit a má z toho radost. Nejen, že se oběti neomluví, ale své chování opakuje a navíc většinou násilí stupňuje. Při škádlení se musí všichni zúčastnění navzájem respektovat a ctít přání druhého. V opačném případě dochází k porušování práv druhého člověka. A to má už k šikanování velmi blízko.

¹¹ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005, s. 32.

Podle Kyriacou se šikana projevuje posměchem, „otravováním“, zesměšňováním na základě fyzických nebo rasových odlišností, použitím nadávek a urážek, dotýkáním, strkáním, pošťuchováním, vrážením do šikanovaného, praním se, ubližováním, bitím, zastrasováním násilím, ale také škodolibým pomlouváním, paktováním se proti oběti, nemluvením s ní, její záměrnou izolací, kolektivní šikanou, schováváním osobních věcí, ničením práce, snižováním úspěchu, apod.¹²

V současné době se však objevuje fenomén, který poskytuje šikaně živnou půdu a bez jakékoli možnosti kontroly umožňuje zneužívání moderních technických prostředků, jako je mobilní telefon a zejména internet. Jedná se tzv. kyberšikanu. Už ze samotného názvu je zřejmé, že se jedná o specifický druh šikany. Na rozdíl od klasické šikany nabízí kyberšikana agresorům nejenom jiné prostředky ubližování, ale specifika virtuální reality obměňují i charakter celého procesu šikanování, včetně rolí agresora a oběti.

Dnešní mladá populace téměř denně komunikuje přes e-mail, mobilní telefon, chatuje, vyhledává si informace na internetu, posílá SMS zprávy, Velká část už má také zkušenosti s platbou prostřednictvím elektronického bankovníctví, využívají sociální sítě, kde vytvářejí on-line komunity, obchodují, baví se, hrají hry, stahují filmy a hudbu. Jednoduše každodenně vstupují do světa neomezených možností a způsobů seberealizace v síti Internet. Díky ohromnému množství uživatelů se také stále více dostávají do kontaktu s různými osobami, lidmi s různými názory, rozličnými problémy, emocemi, problémy apod.

Kromě zábavy však internet nabízí nemalé možnosti pro ty, co chtějí někomu ublížit. Jak už bylo výše řečeno, tento moderní způsob komunikace dává agresorům do ruky velmi účinnou zbraň, která jim umožňuje, že se mohou při páchání svých „zlých skutků“ schovat za počítačovou obrazovku v bezpečí svého domova a zůstat v naprosté anonymitě. Ze svého bezpečného útočiště pak mohou zesměšňovat, psychicky napadat či urážet svou oběť na sociálních sítích nebo jí zasílat zesměšňující nebo dokonce výhrůžné zprávy prostřednictvím SMS a e-mailu. Pro oběť to znamená velmi nezáviděníhodnou situaci, protože ve většině případů není možné zjistit, kdo je autorem.

¹² KYRIACOU, CH. *Řešení výchovných problémů ve škole*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005, s. 32.

Tato šikana má nejrůznější podoby, často dokonce dochází i k publikování zfalšovaných fotek, nebo videí, které doslova udělají oběti ze života „peklo“. Vzkazy, které jsou vulgární, vyhrožují oběti nebo je uvádějí do rozpaků, na ně čekají v momentě, kdy se vrátí ze školy domů.

Handl kyberšikanu definuje jako zneužití ICT (informačních a komunikačních technologií), zejména pak mobilních telefonů a internetu, k takovým činnostem, které mají někoho záměrně vyvést z rovnováhy. Je to tedy jedna z forem šikany. Problémem však je, že děti a mladí lidé za těmito projevy šikany vůbec nemusí vidět. A protože nepoznají, že se jedná o šikanu, nevědí, jak se s ní vypořádat. Cítí se osamělí a mají pocit, že lidé kolem nich jejich problém nepochopí. Je velmi důležité začít se této problematice věnovat, protože obětí kyberšikany neustále přibývá.¹³

Kyberšikana se stává celosvětovým problémem. Pro vyšetřování tohoto nebezpečného druhu šikany, vznikají speciální policejní týmy, jejichž snahou je její zamezení, nebo aspoň výrazné omezení.

Příčiny nárůstu agrese (tedy i šikany) je možné vidět v rychle se měnících životních podmínkách, v absenci požadavku na neagresivní chování i v obecné krizi autority. V takovém prostředí pak skupinová dynamika může vést k agresi projevované například šikanou.¹⁴

Na příčiny zamoření škol šikanou odpovídá odborník - psycholog *Dr. Michal Kolář*: ***„Zárodečná podoba krutosti a destrukce je v nějaké míře zakořeněna v každém člověku. Ovšem současný svět a potažmo i naše společnost, jak se zdá, podporuje osvobození a posílení tohoto džina zla v nebývalé míře. Co k tomu může přispívat? Napomáhá tomu například skutečnost, že nejuctívanější modlou naší společnosti jsou úspěch, moc a peníze. S tím souvisí i prosazování morálky svobodné tržní soutěže do sociálních vztahů, kdy ten, kdo má bohatství a ovládá druhé, je považován za úspěšného. Nepředpokládá se existence vyšších morálních principů. Nejvyšší morální princip člověka, „láska“ je devalvován. Výsledkem je, že zárodečné podoby šikanování jsou přítomny prakticky všude, tedy i ve školách. Je to norma vztahů***

¹³ HANDL, J. *Kyberšikana na vzestupu*[on-line], [cit. dne 22. ledna 2009 dostupný z WWW <<http://www.lupa.cz/clanky/kybersikana-na-vzestupu/>].

¹⁴ <http://sikana.txt.cz>.

ve společnosti, kdy je běžné, že silnější zneužívá slabšího. Šikana se nepovažuje za něco špatného, neboť podle uznávaných „mrvních“ měřítek si oběť za to může vlastně sama. Není dost agresivní, sebejistá, bezohledná.“¹⁵

Příčin šikanování je celá řada. Jednou ze základních příčin je například touha po moci, touha ovládat druhého člověka, potěšení z utrpení druhého, ale samozřejmě také nuda, zvědavost nebo vzrušení. Ovšem pro nastartování šikany je za nejvýznamnější rizikový faktor považována negativní osobnostní charakteristika jejich iniciátorů a obětí a jejich vzájemný vztah.

Říčan vysledoval a popsal při svém pátrání po příčinách agresivního chování a šikany čtyři hlavní motivy:

1. Motiv krutosti – člověku někdy působí potěšení vidět někoho jiného trpět. Podle psychoanalytiků dřímá určitý sklon k sadismu ve většině lidí a někdy stačí překvapivě málo k jeho probuzení. Při šikaně je tento prvek osobnosti plně uspokojen.

2. Tlak kolektivu – v tomto smyslu je jedinec nucen chovat se tak, jak to od něj společnost očekává. Chlapec nebo mladý muž má být mužně tvrdý, nikoli změkčilý, nemá se bát ránu dostat, a pokud je to nutné i ránu dát. Pokud je takový jedinec pod stálým tlakem „aby byl takový, jaký má být“, a je-li ke své budoucí sociální roli systematicky veden, vnímá, že ten kdo v tomto procesu není úspěšný, tak je zpravidla terčem výsměchu a pohrdání.

3. Zvědavost, experiment – týrání druhého člověka funguje do určité míry jako pokus. Agresor je zvědavý a zkouší, jak bude jeho oběť reagovat ve strachu, bolesti nebo při ponížení. Agresor cítí, že systematické týrání a ponižování oběť „duševně obnaží“, což v něm vzbuzuje zvědavost podívat se až na její dno.

¹⁵ <http://www.sikana.org> .

4. Touha po moci – vyvolává přání ovládat jiného ať už za účelem hmotného prospěchu nebo uspokojení vlastního ega. Hraje zde velkou roli i mocenský motiv, moc sama agresorovi „chutná“, cítí se dobře, pokud může někoho ovládat nebo když je mu někdo vydán na milost či nemilost.¹⁶

Kolář k příčinám šikanování dále uvádí, že proměna zdravé skupiny v nemocnou, normálního žáka v agresora, pohodového žáka ve zlomeného je velmi složitý proces. Působí, jak tvrdí odborníci, síla skupinové dynamiky. Skupinová dynamika je přítomna v každé skupině. Je jenom otázka, zda její obrovský potenciál vlivu na změnu jednotlivce i celé skupiny bude k dobrému, nebo bude prostě zneužit.¹⁷

Zde můžeme uvést i další možné příčiny, které podle Koláře mohou vést k šikaně:

- **Osobnostní charakteristiky žáka** - Žáci, kteří se chovají agresivně a používají násilí, jsou nejistí, zakomplexovaní, se sníženou sebeúctou, s nízkým sebehodnocením ve vztahu ke školním výsledkům, a mají slabší komunikační dovednosti. Často jsou to žáci, kteří jsou skupinou odmítáni nebo děti izolované. Mohou to však být i žáci velmi vlivní, ovšem s nízkou oblíbeností mezi spolužáky, kteří mají často negativní vliv na třídu a morálně ji rozvracejí.

- **Výbušný temperament** - Zdrojem agresí a násilí ve školách může být i temperament žáka, který se nesocializovaně uvolňuje k prosazení okamžitých cílů.

- **Nuda nebo touha po stále silnějších, více vzrušujících zážitcích** - Také nuda nebo touha po intenzivních zážitcích a zkušenostech a po senzacích může být jedním ze zdrojů násilí.

- **Úzkost, napětí, strach** - Úzkost a agrese jsou u násilného chování žáků ve školách dvě strany jedné mince. Stálé napětí u dětí vyvolává permanentní úzkost a tyto se pak často chovají velmi agresivně. Napadají ty spolužáky, kteří jim takové chování vůči sobě dovolí, nebo se nedokážou bránit. Neumí navázat pevné přátelské vztahy.

¹⁶ ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. 1. vyd. Praha: Portál, 1995, s. 28-30.

¹⁷ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005, s. 79.

- **Citová deprivace žáka** - Jedním ze zdrojů násilného a agresivního chování ve školách může být citová deprivace žáků. Projevuje se u dětí s neuspokojenými základními potřebami, jako je pocit bezpečí, lásky, opory a ochrany. Tento stav u nich vyvolává tendenci k náhradnímu uspokojování potřeb.

- **Snaha chovat se jako „chlapeček“** - Snaha o „mužné“ působení a s tím spojené tendence násilnického chování může být také skrytou příčinou agresivity žáka.

- **Výchovné přístupy rodičů** - Výchova a výchovné působení rodičů patří mezi nejvýznamnější vlivy dětské agresivity a násilí páchaného ve školním prostředí. Výzkumy ve školách i zkušenosti pedagogů dokládají, že agresivní chování dětí výrazně podmiňuje buď příliš benevolentní či rozmazlující výchova, nebo naopak může být zdrojem agresivity také příliš přísná, autokratická výchova, když je dítě často trestáno, a to fyzicky nebo i psychicky.

- **Výchovné, vyučovací styly a způsoby pedagogů** - K násilnému a agresivnímu chování ve třídě mezi žáky může docházet i vinou pedagoga, jenž si nevšimá prvotních projevů šikanování ve třídě, a tudíž je hned v zárodku neřeší. Další možnou alternativou je pak netaktní, nebo neprofesionální postup, kdy agresivní a šikanující chování některých žáků ignoruje, a drobné či větší konflikty podporuje tím, že vždy souhlasí s názorem většiny žáků, ve snaze si u nich zvýšit popularitu a oblibu.¹⁸

1.3 Základní vývoj – pět stádií onemocnění

Snaha léčit skupiny zasažené „virem“ zvaným šikana je možné jen tehdy, pokud budeme správně rozlišovat její různé vývojové stupně. Každé stádium totiž vyžaduje odlišný způsob zásahu. Níže uvedené schéma postihuje vnitřní pohyb, který směřuje k totálnímu přijetí postojů, norem a hodnot šikanování žáky. Autorem těchto pěti stádií, je Dr. Kolář, který říká: *„Tento chorobný proces je pravým opakem budování komunity, jehož cílem je bezpečné soužití a tvořivý přesah individuálních rozdílů.“*¹⁹

¹⁸ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005. s. 78 - 86 .

¹⁹ KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. 1. vyd. Praha: Portál, 2011, s. 45.

Jednotlivá stádia se vyznačují typickou konstelací postojů k násilí.

První stádium: Zrod ostrakismu (identifikace a vyčlenění okrajový členů)

Mezi pedagogy a rodiči je velmi rozšířená představa, že ke zrodu šikanování jsou zapotřebí zcela výjimečné podmínky, například přítomnost patologického sadisty a absence kázně. Proto se výskyt šikanování považuje za ojedinělý, pro život normálních žáků bezvýznamný jev. Avšak podmínky ke vzniku šikany mohou být zcela běžné a nenápadné a mohou se objevit téměř v každé skupině. První stadium je charakteristické tím, že jde o mírné, převážně psychické formy ubližování, kdy se okrajový člen necítí dobře – je neoblíben a neuznáván. Ostatní ho více či méně odmítají, nebaví se s ním, dělají na jeho účet „drobné“ legrácky apod. Tato situace je již zárodečnou podobou šikanování a obsahuje riziko dalšího negativního vývoje.

Druhé stádium: Přitvrzování manipulace a výskyt fyzické agrese (negativní proces ubližování slabším pokračuje)

Ostrakismus a vyčlenění okrajových členů zde přerůstá do dalšího vývojového stádia nejčastěji z důvodu krize ve skupině. V této situaci však potřebují žáci pro konstruktivní řešení krize pomoc od pedagoga, protože v případě, že jsou ponecháni sami sobě, zpravidla zvolí agresivní způsob řešení problému. Nejčastěji je to tzv. scapegoating, tedy upevnění soudržnosti skupiny na účet vnitřního nepřítele – obětního beránka. V praxi to vypadá tak, že ve skupině, kde stoupá napětí, začnou ostrakizovaní žáci sloužit jako ventil nebo jako hromosvod. Další vývoj ve skupině závisí na míře pozitivního zaměření skupiny a na postojích žáků k šikanování. Jestliže ve skupině převažují žáci s pozitivními morálními hodnotami, panují zde kamarádské vztahy a existuje soudružnost, pak pokusy o šikanování neuspějí. Jestliže je však imunita skupiny vůči šikaně nějakým způsobem oslabena a pokusy o šikanování jsou trpěny, pak je téměř jisté, že šikana bude ve skupině pokračovat a bude docházet k jejímu stupňování.

Třetí stádium: Klíčový moment - Vytvoření jádra (parazitní novotvar šikany začíná bujet a programově směřuje k ovládnutí skupiny)

Tento stupeň je klíčovým momentem. V této fázi se rozhoduje o tom, zda bude mít šikanování prostor pro své další šíření. Začíná se vytvářet skupina agresorů, kteří začnou spolupracovat a systematicky šikanovat nejvhodnější oběti. Z počátku se jejich obětmi stávají vždy ti, kteří jsou už osvědčeným objektem ostrakizování, ovšem postupem času se taková skupina obětí může rozrůst o další slabší jedince, kteří se nátlaku agresorů nedokážou účinně bránit. Pokud v této fázi nezformuje ve třídě silná pozitivní skupina, tedy charakterově slušní žáci, která bude protipólem skupině agresorů, má šikanování volné pole působnosti. Pokud se však opozice vytvoří, velmi důležitý bude rozsah jejího vlivu na ostatní spolužáky. Její vliv musí být aspoň na takové úrovni, jako má skupina agresorů. Bohužel v praxi k vytvoření takové silné slušné skupiny žáků dochází velmi zřídka.

Čtvrté stádium: Většina přijímá normy agresorů – (rakovinový nádor šikanování vyřazuje imunitní systém a ujímá se vlády ve skupině)

Absence pozitivní podskupiny má za následek, že jsou přijímány normy agresorů, které se stávají ve skupině určující. Pro nezúčastněného pozorovatele se ve skupině neděje nic mimořádného, ovšem uvnitř skupiny se vše podřizuje tlaku a normám agresorů. Kolář popisuje dění ve skupině takto: *„Ve skupině dojde k šokující proměně. Je to něco podobného, jako když virus přemůže buňku a plně ji ovládne. Buňka zůstává navenek zachována, avšak místo aby organismus podporovala, zevnitř ho rozkládá. U členů skupiny dochází k vytvoření jakési alternativní identity, která je zcela poplatná normám vůdců. To, co hlásají pedagogové, ustupuje zcela do pozadí. I mírní a ukáznění žáci se začnou chovat krutě - aktivně se účastní týrání spolužáka a prožívají při tom uspokojení.“*²⁰

²⁰ KOLÁŘ, M.. *Bolest šikanování*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001, s. 35.

Pátý stupeň – totalita neboli dokonalá šikana (rakovina šikany vítězí v nemocné skupině na celé čáře)

V tomto stádiu se již skupina rozpadla na dvě části. Jednu část tvoří tvrdé jádro všehoschopných agresorů a jejich pomahačů a druhou část ti, kteří jsou jim doslova vydáni na milost. Normy agresorů jsou skupinou přijaty a stanou se nepsaným zákonem. Je to doba, ve které získá neformální tlak ke konformitě novou dynamiku a málokdo se mu dokáže postavit. Obětím je ubližováno záměrně, systematicky a to jak fyzicky, tak psychicky. Jde o naprostou zvlášť agresorů. Pro takto postiženou skupinu je typická absence pocitu viny, brutální násilí se začíná považovat za normální nebo dokonce za výbornou zábavu. Čas pracuje převážně pro nárůst a zdokonalování násilí. Agresori ztrácejí poslední zbytky zábran a využívají na svých obětech, co mohou, ať už jde o materiální hodnoty, city, jejich tělo, znalosti, nebo schopnosti. Oběti se tak dostávají do situace, kdy nemají prakticky žádnou možnost se účinně bránit. Neúnosnost svého postavení řeší útekem z domova, únikem do nemoci, záškoláctvím nebo i pokusem o sebevraždu. Na tomto stadiu destrukce je hrůzné to, že jej naprosto všichni členové skupiny přijmou za své nebo je alespoň zcela respektují.

Tento nejvyšší stupeň „dokonalosti“ je typický zejména pro vojenské prostředí, výchovné ústavy, nebo věznice. V mírnější podobě se však může objevit také na školách. Stává se to v případech, kdy se hlavním vůdcem jádra agresorů a iniciátorem šikanování stane žák s výborným prospěchem, kultivovaným chováním, který je pro svoje vystupování a svému přístupu k plnění úkolů pedagogy obecně uznáván. Dospělí ho pak ve všech ohledech podporují a věří mu. V tomto případě jakékoli signály volání o pomoc žáka, který je výukově slabý, nesympatický a přehlížený jsou vykládány v jeho neprospěch. Jde o takzvané prorůstání parastruktury do oficiální školní struktury.²¹

„Znalost vnitřního vývoje, tak jak byl nastíněn, nám umožňuje respektovat stupně obtížnosti léčby, diferencovat pomoc a promyšleně volit diagnostické a terapeutické postupy.“²² Jinak budeme vyšetřovat a následně léčit šikany v počátečním stádiu, (tj. 1-3 stádium) a jinak u pokročilého stádia (tj. 4-5 stádium). Účinná celková léčba šikanování potom musí přísně rozlišovat základní stádia onemocnění.

²¹ KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. 1. vyd. Praha: Portál, 2011, s. 45-52.

²² KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. 1. vyd. Praha: Portál, 2011, s. 56.

1.4 Protagonisté šikany

„Kdo nerespektuje hranice jiných lidí, má potíže pochopit, kde začíná a končí on sám, kde jsou jeho vlastní hranice.“²³

V následující kapitole se budeme věnovat všem tzv. přímým účastníkům šikanování. V tomto smyslu ovšem nejde jen o agresory a oběti, ale také ostatní účastníky jako je učitel nebo rodina.

Obecně platí, že k nejvýznamnějším rizikovým faktorům, které mohou působit jako spouštěč šikany, patří osobnostní charakteristiky jejich protagonistů, tedy agresorů, obětí a jejich vzájemný vztah.

Charakteristika agresora

Jednotlivce nebo skupinu, která šikanuje, označujeme jako agresory. Zpravidla se jedná o osoby nadprůměrně fyzicky zdatné a silné. Osobnost šikanujícího dítěte (agresora), může mít několik různých podob, ovšem jedním z důležitých společných znaků je snaha dominovat, prosadit se a ovládat okolí. Svoji oběť klasifikuje agresor jako méněcennou bytost, pro niž platí jiná pravidla a často na ni přesouvá zodpovědnost za šikanu.

Své agresivní chování zpravidla projevuje již od raného věku. Dalším typickým znakem, je nedostatek morálního cítění, absence jakýchkoliv pocitů viny a lítosti. V důsledku nedostatku sebereflexe pak zasloužený trest vždy vnímá jako křivdu. Agresoři mohou být buď nadprůměrně inteligentní, nebo naopak primitivní, omezení, mající sklony k sadismu a sobectví. Agresory se však mohou stát i nešťastné děti, které si takto léčí své komplexy. Svou tvrdostí zastírají pouze svoje pocity méněcennosti, ať už z jakýchkoliv důvodů. Faktem je, že takto vylíčených agresorů je minimum, podle Říčana jde asi o pětinu případů a jedná se o typ tzv. úzkostného agresora.²⁴

²³ ERB, H. *Násilí ve škole a jak mu čelit*. 1. vyd. Praha: Amulet, 2000, s. 31.

²⁴ ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. 1. vyd. Praha: Portál, 1995, s. 32.

Ve většině případů šikany však jde o pravý opak. Většina násilníků vykazuje vysoký stupeň sebevědomí a ve společnosti ostatních dětí jsou oblíbeni a obdivováni.

Dr. Kolář se pokusil o charakterové rozdělení a typologii iniciátorů šikany takto:

První typ – hrubý, primitivní, impulzivní, s kázeňskými problémy a narušeným vztahem k autoritě. Šikanuje tvrdě a nelítostně, vyžaduje absolutní poslušnost. Častý je i výskyt agrese a brutality v jeho rodině.

Druhý typ – tento typ agresora je kultivovaný, slušný, zvýšeně úzkostný, narcistický. Násilí páchá rafinovaně a cíleně, většinou beze svědků. Může mít sadistické tendence v sexuálním smyslu. V rodině dochází k častému uplatňování důsledného a náročného přístupu, někdy až vojenského drilu bez lásky.

Třetí typ – „srandista“, je optimistický, má značnou sebedůvěru, nezřídka oblíbený a vlivný. Šikanuje pro pobavení sebe a ostatních. V rodině nejsou zaznamenána významnější specifika, pouze v obecné rovině je přítomna absence duchovních a mravních hodnot.²⁵

„Fyzické násilí a vyhrožování jsou hlavním nástrojem agresorů ke zlomení a podřízení spolužáků. Oběti jsou vystaveny systematickému násilí, což má za následek i poruchy spánku nebo psychosomatické potíže (bolesti hlavy, břicha apod.). To vede u řady z nich k tzv. vymývání mozku. Agresor prostřednictvím násilí vnutí obětem postoje, způsoby myšlení a jednání, které by sami dobrovolně a po kritickém hodnocení nepřijaly. Oběti začínají vypovídat závisle na agresorech, zcela proti pravdě a svému zájmu.“²⁶

²⁵ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005, s. 86 – 87.

²⁶ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005, s. 80.

Charakteristika oběti

Specifikovat osobnost šikanovaného je mnohem obtížnější, než popsat agresora. Z praxe totiž víme, že žádný univerzální typ oběti neexistuje, což poměrně výstižně vyjádřil Kolář: *„Téměř každá skupina si najde nějakou menší oběť a kritéria jsou velmi rozmanitá. Někdy není důležité, jaká oběť vlastně je, výběr je naprosto nahodilý. Při troše smůly se může obětí stát každé dítě.“*²⁷

Další autoři, kteří se zabývají problematikou šikany, popisují oběť takto:

Chris Kyriacou uvádí, že: *„oběti bývají dosti různé, většina z nich však, na rozdíl od ostatních průměrných žáků, pochází z rodin, kde je péče až úzkostlivě přehnaná. Mezi spolužáky mívají málo kamarádů, cítí se nejistě, v různých společenských prostředích se neprojevují adekvátně, dají se snadno rozčílit, nebo jsou pokládáni za evidentně odlišné co do vzhledu, etnického původu, osobnosti, schopností nebo zvláštních vzdělávacích potřeb.“*²⁸

Stanislav Bendl říká, že: *„Oběti šikany se většinou stávají jedinci vzhledově, sociálně či fyzicky handicapovaní, lidé neobratní, slabí, úzkostní, bázlíví, plaší, neurotičtí, zkrátka ti, co se nějak odlišují od ostatních (rasově, národnostně, zájmy, hodnotami, vyznáním, chováním, fyzickou slabostí, vzhledem). Oběťmi šikany se stále častěji stávají děti se specifickými vývojovými poruchami učení, tělesnými, popř. smyslovými vadami.“*²⁹

T. Webster-Doyle uvádí ve své knize tuto charakteristiku oběti:

*„Oběť jedná jako osoba podřízená, která se stává sluhou a dělá to, co nadřazená osoba (agresor) chce. Důvodem, proč oběť takto jedná, je její strach. Mezi tyranem a obětí vzniká vztah „pán-otrok“ nebo „vůdce-následovník.“*³⁰ Oba se bojí, ale svůj strach ventilují odlišnými způsoby.

²⁷ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005, s. 87.

²⁸ KYRIACOU, CH. *Řešení výchovných problémů ve škole*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005, s. 29.

²⁹ BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. 1. vyd. Praha: ISV nakladatelství, 2003, s. 47.

³⁰ WEBSTER – DOYLE, T. *Proč mě pořád někdo šikaneje*. Praha: Pragma, 2002, s. 40.

Výše uvedení autoři se shodují s Michalem Kolářem v tom, že jakákoliv viditelná známka slabosti (mentální či fyzické postižení) může mít stejné důsledky jako nesmělost, Kolář tento jev nazývá *viditelná bojácnost a zranitelnost*. Z žáka, který takto působí, se velmi snadno stane kořist, protože je to pro násilníka kořist snadná. Někdy je to odlišná záliba, odlišné jednání nebo oblečení, někdy je to jen odlišný rys na vzhledu. Obětí se takto může stát i dítě, které je fyzicky silné, ale dostane se do těžké životní situace a proto je psychicky zcela bezbranný.³¹

Shrňme-li výše uvedené definice, dojdeme k závěru, že obětí šikany se může skutečně stát prakticky jakékoli dítě. Je úplně jedno, zda se jedná o dítě zdravé, chytré s výbornými školními výsledky nebo o dítě slabé, neprůbojné, sociálně či fyzicky handicapované. Záleží pouze a jen na agresorovi, co ho na potencionální oběti upoutá a jakou si najde záminku k tomu, aby jí mohl ubližovat.

Na závěr, můžeme uvést, ještě jednu velmi výstižnou definici z knihy Jane Goldmanové: *„Být obětí šikanování, to neznámá jenom snášet fyzickou bolest, snášet nadávky a urážky a denně se při cestě do školy třást strachy, co si na vás dneska zase vymyslí. Může to také znamenat, že vám klesne sebevědomí a vy sami o sobě začnete pochybovat. Že budete mít pocit, že děláte ostudu své rodině, a možná také začnete proklínat všechny ostatní za to, že vám nijak nepomáhají.“*³²

Charakteristika přihlížejících

Z výčtu aktérů šikanování nelze vyčleňovat obecně největší část – přihlížející. Jestli bude k šikanování ve skupině docházet nebo či nikoliv, závisí rovněž na ostatních členech kolektivu, protože šikanování není pouze doménou osoby agresora a oběti, ale celé skupiny. Děti, které se ve třídě účastní šikany jako „přihlížející“ nebo publikum, většinou užívání násilí neschvalují, ale neuvědomují si, že svým nečinným přihlížením se stávají spolupachateli velmi závažného a odsouzeníhodného jednání agresora. Podíváme-li se však na celou věc očima těchto dětí, můžeme takové jednání pochopit. Velkou roli zde hraje strach z toho, že pokud by se snažily o jakékoli zmírnění nátlaku agresora na oběť nebo o jeho veřejné odsouzení, mohli by obrátit pozornost agresora

³¹ KOLÁŘ, M.. *Bolest šikanování*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001, s. 87.

³² GOLDMANOVÁ, J. *Jak si nenechat ublížit*. 1. vyd. Praha: Portál, 1996, s. 95.

na sebe a stát se tak jeho další obětí. Z tohoto důvodu tak většinou nedávají najevo své pocity a pouze mlčky přihlížejí, nebo se dokonce připojí.

Ve Sborníku studií – Děti a jejich problémy II, je situace šikanování ve skupině popsána takto: *„V převážné míře nedochází k šikanování v jakémsi vákuu. Oběť je nejčastěji šikanována v přítomnosti ostatních členů skupiny, kteří bývají z počátku „pouze“ pasivními svědky ubližování a posléze přijímají ve větší či menší míře roli aktivních aktérů šikanování. Z tohoto pohledu je šikanování vždy těžkou poruchou vztahů celého skupinového organismu.“*³³

Určitým nepsaným pravidlem mezi žáky je, že do toho co se děje ve skupině, nemají zasahovat dospělí. Na toto pravidlo z velké části sází agresor, který je přesvědčen o tom, že nikdo ze zúčastněných nebude mít odvahu sdělit učiteli nebo jakékoli dospělé osobě, co se ve skupině děje. Pokud by se totiž našel někdo, kdo tuto odvahu našel, byl by ostatními považován za „bonzáka“ a mohl by se tak vystavit nebezpečí msty ze strany agresora nebo vyloučení z kolektivu.

V případě, kdy je agrese zaměřena proti tomu, kdo není ve třídě oblíbený nebo kdo není ostatním příliš sympatický, tak ji mohou ostatní žáci schvalovat a nebudou se snažit oběť nijak bránit. Říčan k tomuto uvádí, že prováděné výzkumy ukázaly, že obecně jsou agresori i oběti pro ostatní děti méně přitažliví a oblíbení, ale týraná oběť je jim přece jen sympatičtější než agresor, protože v nich budí soucit.³⁴ Zcela opačný názor však zastává Pöthe, když říká, že dětem ve třídě je sympatičtější agresor, který v mnoha případech pořádá „představení“ na úkor oběti.³⁵

Z perspektivy pohledu na šikanování, jako na těžké onemocnění vztahů, můžeme obecně skupinu přihlížejících charakterizovat jako jedince se sníženou mírou občanské statečnosti. Přestože jde mnohdy o žáky s pozitivním morálním profilem, tlak skupinových norem a nedostatek podpory způsobí, že před šikanou se cítí bezbranní a paralyzovaní. Proto se klade velký důraz na stěžejní část primární prevence, kterou má

³³ Sborník studií, *Děti a jejich problémy II*, vyd. Sdružení linky bezpečí, Praha 2007, s. 24.

³⁴ ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. 1. vyd. Praha: Portál, 1995, s. 39.

³⁵ PÖTHE, Petr. *Dítě v ohrožení*. 2. vyd. Praha: G plus G, 1999.

škola v kompetenci, tedy včasné rozpoznání symptomů šikany, vytváření pozitivních skupinových norem, dále cílenou práci v budování zdravého sociálního klimatu třídy, resp. zdravých vrstevnických vztahů a podpora kompetencí k řešení konfliktů a výchova k respektu odlišností.

Osobnost pedagoga

Na školách, kde vládne šikana, nevládnou pedagogové.

Při výčtu protagonistů šikany nelze vynechat osobnost pedagoga. Škola je totiž místem, kde problém šikany v poslední době velice často vzniká. Ve škole jsou pro šikanu ideální podmínky. Je tam velká koncentrace dětí, dostatečný "výběr obětí", ve škole existuje řada prostor, kam oko pedagoga nedohlédne. A nakonec samotný systém školní praxe poskytuje dost možností vyniknout "silným", stejně tak jako odhalit "slabé".

Je - li pro člověka učitelství posláním, nikoliv pouhým chozením do zaměstnání, ví již po několika měsících svého působení v nové třídě, kdo je kdo a podle toho výchovně působí. V takových třídách, kde pedagog včas zasáhne, nemá šikana šanci, i když se mohou v kolektivu vyskytnout potenciálně disharmonické osobnosti. Takový učitel má zmapováno prostředí třídy a každého jedince. Jde - li o nezkušeného učitele, může požádat o služby Pedagogicko - psychologické poradny, která by měla uskutečnit sociometrické měření, kterým vytipuje neformální vůdce skupiny i obětní beránky. Zkušený pedagog se znalostmi dětské a sociální psychologie, ví, že problémy může očekávat např. od dětí z rozvrácených, kusých, alkoholických rodin ale i rodin úplných, s neadekvátní např. tzv. protektivní výchovou, kde potomkovi snesou bohatí rodiče modré z nebe, aby třeba kompenzovali nedostatek citové výchovy, z rodin, kde panuje strach z agresivního otce či matky apod.³⁶

³⁶ <http://www.sumavanet.cz>.

Kolář se vyjadřuje k osobnosti pedagoga následovně: „*Pedagog musí sám sobě porozumět a znát své možnosti. Jinak řečeno, potřebuje umět reflektovat sám sebe i svůj vztah k žákům. Není-li tomu tak, potom nevyhnutelně na svých svěřencích a celé skupině páchá škody.*“³⁷

Závažných nedostatků v osobnosti pedagoga může být celá řada – morální nezralost, absence nadání pro pedagogickou práci, nedostatky v oblasti motivace a mravnosti, potřeba stavět se do role významné autority, která může ovládat, přikazovat, manipulovat a trestat, potřeba pocitu nadřazenosti, malá důvěra až pocity méněcennosti. Osobnostně nevyzrálí pedagogové nejsou schopni vytvořit ve třídě atmosféru náklonnosti, vcítění, soucitu a porozumění. Takto zaměřený pedagog nepřímo, ale účinně podporuje ducha šikanování.

Ze své pozice může pedagog mnoha způsoby ovlivňovat pozici potencionálních obětí. Je však nutné, aby si více všiml dětí vymykajících se průměru, tělesně slabších, psychicky labilních, nebo jinak něčím nápadných, Musí si uvědomit a vnitřně připustit, že i v jeho třídě může docházet k šikanování. Pokud zjistí sebemenší příznaky šikanování, musí zaujmout k celé věci patřičné stanovisko, poskytnout obětem morální podporu a učinit všechna nezbytná opatření, aby šíření šikany zamezil. Úlohou pedagoga není jen děti vzdělávat, ale také vychovávat tzn. prezentovat a reprezentovat pro děti hodnoty jako např.: tolerance, ochrana lidských práv, solidarita, pomoc druhému člověku, úcta k životu apod.

V prostředí, kde se šikana odehrává, je postavení pedagoga velmi složité. Záleží pouze na něm, jak si s problémem šikany poradí. Ze současné situace na školách však vyplývá, že se jim boj se šikanou moc nedaří. Je důležité si uvědomit, že udržování šikany nepřímo podporuje i lhostejnost učitele k jejím projevům.³⁸

Vše co bylo výše popsáno, je bezpodmínečně nutné k tomu, aby pedagog mohl rozpoznat symptomy počínající šikany a mohl tak včas a účinně zasáhnout. Je však nutné připomenout, že v současné době, je (bohužel) autorita pedagogů katastrofálně oslabena (ve jménu falešně chápaných „práv“ dítěte a zásad liberální výchovy). Učitel

³⁷ KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování ve školách*. 1. vyd. Praha: Portál, 1997, s. 61.

³⁸ <http://www.socioklima.eu>.

se někdy dostává do postavení, ve kterém sám připomíná oběť šikanování: Musí si nechat líbit drzost, vyrušování, otevřenou neposlušnost, ba i nadávky, dokonce i hrozbu násilím. Některých žáků se doslova doprošuje, aby ho nechali konat svou práci.

Tímto posledním krátkým dovětkem jsem se lehce dotknul problematiky, která není předmětem této práce, nicméně nebylo by vůči pedagogům zcela „fér“, abych se o tzv. šikaně učitelů nezmínil. Myslím si, že povolání pedagoga je velmi náročné, které klade obrovské nároky na jeho odbornou připravenost, ale je zejména náročné po psychické stránce. Zvládat chování některých dětí, které mnohdy nemají respekt před vlastními rodiči natož potom z učitele, který se nesmí nechat unést vlastními emocemi a musí řešit nastalé situace s „chladnou hlavou“ a ještě přitom se je snažit něčemu naučit - to vůbec není jednoduché.

2. Řešení šikany

Účinné a bezpečné vyšetření šikany vychází z kvalifikovaného odhadu stadia a formy šikanování.³⁹

Jednou z rozhodujících skutečností, která bezpečné klima ve škole narušuje, je bezesporu šikana. Šikanování je problém, který se týká nejen jednotlivců, ale i celých tříd a škol. Její následky na duševní a tělesné zdraví mohou být vážné a celoživotní. Proto, aby bylo možné šikanu řešit, zvládnout a zamezit jejímu dalšímu šíření, tak je důležité pochopili zákonitosti a procesy, které se odehrávají v sociální skupině zvané třída.

2.1 Třída jako sociální skupina

Síť vztahů ve třídě je tvořena interakcí každého s každým.

Školní třída je skupina, ve které probíhají procesy dvojího druhu, čemuž odpovídají dvě tváře, dvojí struktura této skupiny: jedna oficiální, druhá „ilegální“. Té oficiální vládnu pedagogové, pod jejichž vedením se děti učí vědomostem a osvojují si příslušné dovednosti i zásady a hodnoty demokratické společnosti. Zároveň jsou však děti navzájem spojeny zájmy, které jsou v rozporu s cíli školní výchovy: přání co nejméně se namáhat a snadno získat dobré známky, experimentovat s návykovými látkami a s možnostmi sexuality, testovat hranice řádu ničením věcí a nejrůznějšími přestupky, jež poskytují vítané vzrušení dané rizikem dopadení. Na učitelích si děti zkoušejí, jak jsou schopné čelit dospělým, jaká drzost, jaké urážky jim ještě projdou.⁴⁰

Říčan k dění ve třídě jako sociální skupině říká: *„Ve třídě probíhá dění, které zůstává učitelům skryto, protože mu podle názoru dětí nerozumějí a ani „jim do toho nic není“. Jsou to důvěrná přátelství a kamarádství, opěťované i neopěťované sympatie a malá (časem větší) tajemství, týkajících se přestupků a nedovolených*

³⁹ KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. 1. vyd. Praha: Portál, 2011, s. 56.

⁴⁰ <http://www.socioklima.eu>.

*experimentů na cestě k dospělosti. Ani pedagogové, ani rodiče nejsou v tomto zvláštním světě „doma“, jen ve vzácných chvílích jsou vpuštěni jako hosté.“*⁴¹

Ilegální struktura třídy má svou organizaci a svá pravidla, zcela cizí demokratické kultuře zastávané školou. Je to zároveň hra na zločineckou organizaci, jak to dobře ilustruje populární výraz „bonzovat“. V této organizaci platí právo silnějšího a bezohlednějšího. Zde je šikanování slabých, dovolenou zábavou a lákavým „zakázaným ovocem“. Ilegální struktura se vytváří v každé školní třídě, podporuje ji ostatně i normální vývojový proces – tendence vrstevnické skupiny k autonomii, k nezávislosti na dospělých. Vyřizovat si všechny záležitosti mezi sebou a rozhodně nežalovat, to je převažující přání dětí a dospívajících, které ostatně pedagogové většinou rádi respektují, protože jim to zjednodušuje život.

Ilegální struktura třídy je však celkem neškodná, pokud nad ní má oficiální struktura rozhodnou převahu. Tak tomu je, pokud je školní práce zajímavá, učitelé mají důvěru a přirozenou autoritu i podporu rodičů, a etická výchova (např. v rámci osobnostní a sociální výchovy) je na úrovni. Nejsou-li tyto podmínky splněny a jsou-li zároveň ve třídě vlivní jedinci s antisociálními sklony, pak ilegální struktura pod jejich vedením zesiluje a začne se v ní, jak říká Kolář, – rozmáhat virus šikanování. Jsou-li zde přítomni děti náchylné k tomu stát se obětí a chybí-li zároveň děti s výrazným prosociálním potenciálem, které agresory zastaví, ovládne třídu postupně strach a šikana se stává „normální“ zábavou.⁴²

Vágnerová se k problému vyjadřuje takto: *„vrstevnická skupina je významným socializačním prostředím. Její vliv není institucionalizován a připouští větší, resp. jinak dimenzovanou variabilitu v osobnostním rozvoji než učitelé. Školní třída je specifickou vrstevnickou skupinou, kterou charakterizuje nevýběrovost a přibližně stejná vývojová úroveň jejích členů, vystavení výkonovým nárokům a s tím souvisejícím navozením atmosféry soupeření. Úspěšné prosazení ve třídě je pro rozvoj přijatelného sebehodnocení stejně důležité jako dobrý školní prospěch.“*⁴³

⁴¹ ŘÍČAN, P. *Jak na šikanu*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2010, s. 49.

⁴² ŘÍČAN, P. *Jak na šikanu*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2010, s. 49 - 50.

⁴³ VÁGNEROVÁ, M. *Školní poradenská psychologie pro pedagogy*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova, 2005, s. 178.

Jak už z výše uvedeného vyplývá, důležitým úkolem třídních učitelů je jak sledování sociálních vztahů ve třídě, sociální atmosféry, statusů žáků, tak jejich osobnostních vlastností. Tyto důležité znalosti pak pomáhají při organizování a realizování skupinové a týmové práce se žáky, při řešení problémů žáků v učení a také v chování. Udržet ve třídě přijatelné klima je důležité a mnohdy velmi obtížné. Narušit klima třídy může narušit i zdánlivá maličkost, jako je nevhodné nebo agresivní chování jednotlivce. Jestliže včas nezamezíme nežádoucímu rozvoji v chování takového žáka, může to ve svém důsledku vážně ohrozit zdravé a pohodové klima ve třídě.

2.2 Řešení šikany ve škole

Pokud se ve škole objeví sebemenší náznaky šikanování je povinností učitele v nastalé situaci jednat a šikanu řešit. Prvním krokem je provedení diagnostiky výskytu šikany. Překážkami úspěšné diagnostiky šikany mohou být různé okolnosti, např. od oběti lze těžko získat podrobnější a objektivní informace, protože že bojí odvetu ze strany agresora. Agresoři často úporně a vynalézavě lžou, v mnohých případech obětem vyhrožují a nutí je ke lhaní. Ostatní žáci ve třídě pak mají strach vypovídat („bonzování“). Rodiče agresorů chrání své děti za každou cenu a rodiče oběti se obávají spolupracovat při vyšetřování. Pedagog může chránit agresora a nevědomě tak bránit vyšetřování.⁴⁴

Po překonání těchto překážek může vyšetřování problému začít. Podle Koláře je v tomto okamžiku nutné, stanovit si jasná pravidla a dodržet následujících pět kroků postupu:

1. rozhovor s informátory a oběťmi,
2. nalezení vhodných svědků,
3. individuální nebo konfrontační rozhovor se svědky,
4. zajištění ochrany obětem,
5. rozhovor s agresory, případně konfrontace mezi nimi.

⁴⁴ <http://www.minimalizacesikany.cz>.

U běžné šikany jsou všechny tyto kroky strategie nezbytné, žádný z nich nelze úplně vynechat. Pořadí je neměnné, s výjimkou čtvrtého kroku. Pořadí čtvrtého kroku není pevně dáno, někdy je jasné hned na počátku, že je oběť v bezprostředním ohrožení, a je nutné ji bezodkladně ochránit. Tím je myšlena situace, kdy od informátora víme, že agresori budou na svou oběť čekat před školou. Případnému útoku se tak lze vyhnout, když se s ohroženým domluvíme a zajistíme mu bezpečný odchod domů jiným způsobem, jinou cestou. Tím jsme ovšem vyřešili pouze momentální situaci.⁴⁵

Říčan zdůrazňuje tyto čtyři hlavní zásady správného postupu:

1. chránit zdroj informací, neprozradit ho,
2. prozradit co nejméně o tom, co nám už je, a zejména co nám dosud není známo, nebo to nemůžeme dokázat,
3. vyslechnout poškozeného, obviněného a svědky každého zvlášť a později jejich výpovědi konfrontovat,
4. všechny výpovědi pečlivě zaznamenat.⁴⁶

Pokud však chceme oběti skutečně pomoci, je nutné, zjistit o probíhající šikaně co nejvíce skutečností, které nám pomohou vytvořit si o ní ucelený obraz a umožní nám správně a účinně zasáhnout. V praxi to znamená, že je třeba zjistit počet obětí, kdo je agresorem nebo iniciátorem šikanování, jakým způsobem a kde bylo obětem ubližováno a také jak dlouho již k šikaně dochází. K účinnému zásahu je také důležité správně odhadnout vnitřní vývoj šikany a stádium onemocnění skupiny.

Při vyšetřování pokročilé šikany je situace složitější. Jejich vyšetření vyžaduje vysoce odborné postupy. Všichni účastníci nebo téměř všichni lžou a zapírají. Velmi běžné jsou křivé výpovědi a falešní svědkové. Z tohoto důvodu se v takových případech používají metody z kriminalistického výslechu a speciální diagnostické metody, které jsou zaměřeny na vztahy a postoje žáků a na ověřování pravdivosti výpovědí. U tzv. „dokonalých šikan“, kde je vážné podezření na páchaní trestné činnosti, je nutné

⁴⁵ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005, s. 113 - 114.

⁴⁶ ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. 1. vyd. Praha: Portál, 1995, s. 51.

uplatnit "nejtvrdší taktiku". Jinak je šance usvědčit agresory téměř mizivá. Takovým odborným postupem se nám podaří alespoň orientačně objasnit situaci. Dozvíme se tak, jak to se šikanováním je, což je pro počáteční stádium vyšetřování velmi důležité. Náhled do skrytého života skupiny a pochopení jejich zákonitostí nám umožňuje zachránit oběti a v prvopočátku aspoň částečně řešit onemocnění skupiny.⁴⁷

K tomu aby bylo při vyšetřování šikany efektivní a bylo dosaženo vytýčeného cíle, je velmi nutné vyvarovat se několika zásadních chyb:

- konfrontaci oběti a agresora,
- bagatelizace problému,
- rychlých řešení,
- řešení případu před třídou,
- prozrazení informačních zdrojů,
- neinformování rodičů,
- řešení bez pomoci dalších pedagogů.

Zastavit šikanu, ochránit šikanované a nechat na viníky dopadnout jejich odpovědnost je ale něco jiného než zjistit příčinu tohoto jevu a nastolit rovnováhu vztahů v systému - ve třídě. Je známé, že často je obět' obětí a agresor agresorem i po přestupu na jinou školu. Časté také je, že odchodem agresora ze třídy šikana oběti nekončí. To ukazuje na hluboké souvislosti. Pokud nedojde ke skutečné změně vztahů, šikana se vrátí a dojde k dalšímu zraňování.

⁴⁷ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005, s. 115 - 116.

2.3 Řešení šikany rodiči

„Správný postoj je pouze jeden – stát pevně v lásce za dítětem.“⁴⁸

Šikanované děti se nacházejí v krajní nouzi. Zoufale potřebují pomoc svých rodičů. Problémem však je, že si velmi často samy o ni nedokážou říct. Nejsou toho z různých důvodů schopné, a to i tehdy, když jsou rodinné vztahy v naprostém pořádku.

Dítě má od prvopočátku strach z pomsty za žalování. A později, jak se šikanování postupně zdokonaluje, se dostává jakoby do transu. Nerozumí situaci, je dezorientované, prožívá pocity studu, má zábrany mluvit o svém ponížení. Oběti jsou obrazně řečeno uvězněny uvnitř šikany, a proto nedokážou vidět situaci ani trochu z vnějšku. V rámci vyšinutých norem nemocné skupiny mají sklon přijímat své týrání jako „normální“, přizpůsobí se. Často hledají také příčiny svého utrpení v sobě, ve svých chybách. Namáhavě pátrají, co udělaly špatně a proč je spolužáci nemají rádi. Jejich sebezáchovné síly jsou paralyzovány, nebo alespoň oslabeny. Není neobvyklé, že dítě zraněné agresory se snaží oklamat rodiče všelijakými výmluvami, například že si poranění způsobilo samo svou nešikovností apod.

Pöthe říká: „Pokud je dítě týráno od doby, co mu sahá paměť, bere prožívání bolesti jako normální součást svého života. V určitých případech se dá říci, že prostřednictvím bolesti si uvědomuje samo sebe. K tomu, aby přišlo na to, že se sním děje něco „nenormálního“, musí prožít stav opačné kvality. Prožitek klidu, zbavený tělesné a psychické bolesti, postaví jeho dosavadní zkušenost do nového světla. Dítě zjistí, že existuje jiný svět, než v jakém žilo.“⁴⁹

Je tedy velmi důležité, aby rodiče byli vnímaví a rozpoznali, že něco není u dítěte v pořádku. Při podezřelých okolnostech by se měli pokusit k němu přiblížit. Pokud se jim podaří získat jeho důvěru, utišit jeho strach a povzbudit ho, aby se svěřílo, mají téměř vyhráno. Dobré je, když potom rodiče společně s dítětem hledají a pojmenovávají to, co ho trápí. Když ho vezmou za ruku a ukazují mu cestu ze „zakletých“ vztahů labyrintu šikanování.

⁴⁸ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005, s. 112.

⁴⁹ PÖTHE, P. *Dítě v ohrožení*. 2. vyd. Praha: G plus G, 1999, s. 49.

Podle Říčana, by měli rodiče věnovat pozornost těmto projevům:

- za dítětem nepřicházejí domů spolužáci nebo jiní kamarádi,
- dítě nemá ani jednoho kamaráda, s nímž by trávil volný čas, nebo by si telefonovalo,
- nechce k tomu jít ráno do školy (zvláště když dříve mělo dítě školu rádo),
- dítě odkládá odchod z domova, případně je na něm možno při bedlivější pozornosti pozorovat strach,
- ztráta chuti k jídlu,
- dítě nechodí do školy a ze školy nejkratší cestou, případně střídá různé cesty, prosí o dovoz či odvoz ze školy,
- dítě chodí domů ze školy hladové (agresoři mu berou svačinu nebo peníze na svačinu),
- usíná s pláčem, má neklidný spánek,
- dítě ztrácí zájem o učení a schopnost soustředit se na ně.⁵⁰

Když dítě najde sílu a odvalu a snaží se rodičům se svým trápením svěřit, rodiče by neměli v této těžké chvíli zklamat. Měli by vědět, že mluvit o podrobnostech svého ponižování a týrání je pro jejich syna nebo dceru hodně těžké. Měli by proto naslouchat, projevovat citovou podporu a brát všechno, co říká, zcela vážně. Stává se, že mnoho rodičů bývá úplně zaskočeno. Pokud se dítě zpovídá, nesmí dát rodič najevo přehnané emoce. Hysterický rodič, který celou situaci ještě víc dramatizuje, není příliš nápomocen, spíše celou situaci ještě zhorší, stejně tak jako rodič lhostejný.

⁵⁰ ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. 1. vyd. Praha: Portál, 1995, s. 50.

Je naprosto nepřijatelné odbýt dítě s tím, že problém zmizí sám, nebo ho nechat, aby si poradilo samo. M. Kolář doporučuje využít následující postup:

- poskytnout dítěti maximální oporu - do vyšetření a nápravy situace je třeba si s dítětem o problému povídat,
- oba rodiče by měli navštívit ředitele a třídního učitele a co nejlépe je informovat o tom, co se dozvěděli od dítěte, informovat se o schopnosti školy poskytnout odbornou pomoc.

Podle situace mohou rodiče uvažovat o některých dalších opatřeních:

- navštívit rodinu agresora a pokusit se s nimi domluvit na nápravě situace,
- navázat kontakt s odborníkem (např. pedagogicko - psychologická poradna),
- zajistit ochranu dítěte do a ze školy domů,
- využít linku bezpečí, linku důvěry,
- podat trestní oznámení na agresory na policii.⁵¹

Někteří rodiče se dopouštějí zásadní chyby. Ze strachu z opakování šikany svého potomka neustále kontrolují, hlídají a sledují každý jeho krok. Setkáme se i s případy, kdy se rodiče k nepříjemným tématům a rozhovorům vracejí ještě hodně dlouho po jejich spáchání a to vede k tomu, že oběti, která se již s činem vyrovnala, se zase vrací vzpomínky a myšlenky na něj.

2.4 Řešení šikany samotnou obětí

Nejen škola a rodiče mohou vést úspěšný boj proti šikaně. V následující podkapitole se budeme věnovat některým možnostem, které má sama oběť. Některé způsoby obrany popisuje ve své knize „Jak se bránit šikaně“, Evelyn M. Fieldová. Autorka však upozorňuje na to, že popsané metody nezohledňují jednotlivá stádia a formy šikanování. Jsou především určeny k případné prevenci pro první dvě počáteční stádia šikanování.

⁵¹ KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování ve školách*. 1. vyd. Praha: Portál, 1997, s. 113 -114.

Důležitým krokem k tomu, aby se dítě samo pokusilo eliminovat pokusy, které směřují k jeho ubližování je snažit se pochopit, proč ho agresor týrá a co tím vlastně sleduje. Pokud se toto dítěti podaří, pak má několik možností, jak se bránit a jak říká Fieldová – změnit pravidla hry.

Zde je uvedeno několik typů, jak se děti mohou zachovat při setkání s agresorem:⁵²

- **Regulace pocitů a chování**

Agresoři vždy reagují na to, jak se oběť zachová po prvotním útoku. Sledují výraz tváře, řeč těla a jednání. Pokud jsou agresoři na blízku, je třeba rychlá změna nálady, se kterou dojde i ke změně chování. Je nutné, aby dítě utajilo svůj strach a zbavilo útočníka moci tím, že se bude chovat klidně a vyrovnaně.

- **Aktivování moci**

Děti, které jsou často šikanované, si zvykly, že se při útoku agresorů cítí ochromené. Pokud se chce dítě šikaně ubránit, musí pochopit, jakou má moc a uplatnit ji. Je třeba aktivovat v sobě všechny síly, zahnat strach, postavit se a podívat se agresorům do očí.

- **Používání kotvy**

Autorka nabádá děti k vytvoření určitých emocionálních kotev, aby se cítily sebevědomě a mocně. Tyto kotvy by měli být spojeny s něčím, co je důležité jen pro ně. Například pokud dítě stane tváří v tvář agresorovi, může zakotvit svůj pocit úsměvem. Jde o určitý spouštěč moci, aby se dítě cítilo v přítomnosti agresora vyrovnaně a dokázalo útočníka odrazit.

⁵² FIELDOVÁ, M. Evelyn, *Jak se bránit šikaně*, 1. vyd. Praha: Euromedia Group. 2009, s. 87- 95 .

• Úsměv

Úsměv je první známkou moci. Je to znak toho, že se dítě na svoji situaci dokáže dívat z jiného hlediska a že se hra šikany může změnit. Při změně postoje se dítě přestane cítit bezmocně, zoufale a v pasti. Takovým způsobem se pak dokáže připravit na agresora a jeho moc.

„Nácvikem různých prvků tohoto modelů by mělo dítě, které má problémy v sociálních situacích, vylepšit své schopnosti sociálního přežití, sebeprosazení a sebeochrany.“⁵³

K úspěšnému zvládnutí šikany vedou dvě cesty. První cestou jsou nenásilné způsoby prvotního odvrácení útoku agresora, tak jak je výše popisuje Fieldová nebo je zde také možnost naučit se některou z technik fyzické sebeobrany. V tomto případě je nutné, aby dítě vědělo, že znalost a použití sebeobrany slouží pouze na jeho obranu a nikoli útok. Umět se bránit je samozřejmě velmi vhodné a v mnoha případech může agresor skutečně od dalšího napadání oběti upustit. Nicméně někdy je vhodnější, se přímému boji vyhnout, protože existuje reálné nebezpečí, že by oběť mohla agresorovy vážně ublížit a sama by pak mohla být označena za útočníka.

Dalším autorem, který se zabývá problematikou šikanovaných dětí je Terrence Webster–Doyle, který ve své knize – Proč mě pořád někdo šikanuje, nabízí dětem osvědčené způsoby, jak se nenásilnou formou ubránit potencionálnímu agresorovi.

Terrence Webster–Doyle označuje tři následující cesty, které vedou k zastavení šikany:⁵⁴

1. vlastní zájem o zastavení šikany,
2. snaha o pochopení, proč lidé šikanují,
3. snažit se rozvinout schopnosti, jak s tyrany jednat nenásilnou formou.

⁵³ FIELDOVÁ, M. Evelyn, *Jak se bránit šikaně*, 1. vyd. Praha: Euromedia Group, 2009, s. 14.

⁵⁴ WEBSTER – DOYLE, T.. *Proč mě pořád někdo šikanuje?* 1. vyd. Praha: Pragma, 2002, s. 58.

Autor se dále zaměřuje na znalosti a schopnosti, které jsou zapotřebí ke zvládnutí šikany. Patří sem znalost, jednak fyzické sebeobrany, o které už byla řeč, ale zejména nenásilné alternativy boje. Uvádí, že pokud se dítě setká s tyranem, stráví spoustu času přemýšlením o způsobu boje, jakým se s ním vypořádá. Jakmile však dítě získá alternativní nenásilné schopnosti, získá sebedůvěru a naučí se, jak se boji vyhnout.⁵⁵

Dvanáct způsobů, jak se bez násilí vyhnout boji:

1. Spřátelení se

Jedním z nejsnazších způsobů, jak se vyhnout boji, je chovat se k tyranovi přátelsky a laskavě. Většina tyranů si připadá ublížená a cítí zlost, avšak přátelské chování jim může dopomoci k tomu, aby se cítili lépe. Tyrani ovšem nejsou zvyklí, aby se s nimi laskavě zacházelo, takže nemusí zpočátku reagovat nijak příznivě.

2. Použití humoru

Někdy může boji zabránit to, že dítě bude zábavné nebo řekne vtip. Důležité je mít jistotu, že tyran pochopil, že vtip není namířen proti němu, v opačném případě si může myslet, že se mu dítě vysmívá.

3. Lest

Lstí lze oklamat tyrana díky schopnosti předstírat. Lest nutí tyrana myslet na něco jiného a odvádí jeho myšlenky od záměru ublížit. Je možné například předstírat nevolnost, namluvit tyranovi, že jste po operaci nebo že za chvíli přijdou rodiče.

4. Odchod pryč

Pokud je někdo šikanován, pravděpodobně pocítí zlost, zklamání a touhu po odplatě. Ale pokud se bude chtít oběť mstít, bude se v tom okamžiku chovat stejně jako tyran, tedy užije k řešení problému násilí. Odchod se může zdát obtížným a vyžaduje značné úsilí. Výsledkem bude však to, že nikomu nebude ublíženo.

⁵⁵ WEBSTER – DOYLE, T.. *Proč mě pořád někdo šikanuje?* 1. vyd. Praha: Pragma, 2002, s. 61.

5. Souhlas s tyranem

Mnohé boje začínají poté, co se někdo cítí uražen. Pokud agresor začne oběti nadávat nebo se ji pokusí přivést do rozpaků, pak je nutné místo projevů zlosti přestat jakkoliv reagovat. Poté, co se oběť uklidní, může projevit s tyranem souhlas. Může souhlasit s tím, že se s ním poprat nechce, protože ví, že je slabší nebo že se pere nerada. Pokud tyran řekl, něco co není pravda, může oběť buď nesouhlasit a pokusit se vše vysvětlit nebo může odejít a vyhnout se jeho urážkám.

6. Odmítnutí bojovat

K boji je zapotřebí nejméně dvou lidí. Pokud oběť odmítne bojovat, může to tyrana, který chce šikanováním oběti ublížit, zastavit. Otočit se k nepříteli zády a odmítnout boj vyžaduje však značnou odvahu.

7. Vzдорování tyranovi

Oběť má možnost dát tyranovi najevo např. slovně, „řečí těla“ nebo svým chováním, jasně najevo že si nepřeje být šikanována. Vzдор většinou agresora překvapí, protože očekává, že se oběť bude bát, ale pokud vidí, že se nebojí, stáhne se. Pokud přihlížejí další děti, je možné, že se tyran bude chtít ještě více poprat, protože vzдор od oběti před ostatními je pro něj ponižující. Pokud však je s ním oběť sama, může tato alternativa fungovat.

8. Křik/řev

Lidský hlas je velice mocným nástrojem např. zpěv dokáže vyvolat pocity smutku, štěstí nebo energie, případně i zlosti. Použití hlasu je proto velice dobrou alternativou. Je možné vykřiknout: „Ne! Nenechám si od tebe ubližovat!“ Nebo: „Pomoc!“ „Hoří!“ Lidé začnou po takovém výkřiku velice rychle reagovat a přiběhnout se podívat, co se děje. Křik vystraší útočníka, který na chvíli zapomene, že se chtěl prát, a oběť může utéct.

9. Ignorance

Tento způsob obrany vyžaduje opatrnost. Pokud se oběť snaží osobu tyrana ignorovat, tak vlastně předstírá, že tam vůbec není. U někoho to může spolehlivě fungovat a u jiných se to může vymstít. Ignoraci je možné použít v kombinaci s odchodem nebo lstí.

10. Využití autority

Jsou dva způsoby, jak je možné využít autoritu k demonstraci vlastní síly

1. Oběť musí tyranovi ukázat, že se ho nebojí a že si od něj nenechá ubližovat. V tomto případě je autoritou sama oběť, která využívá vlastní moc.

2. Oběť zavolá na pomoc někoho mocnějšího nebo silnějšího, než je agresor. Může to být učitel, rodič nebo policista.

11. Rozumné vysvětlení nebo vymluvení sporu

Některé děti dokážou druhé přesvědčit o tom co, chtějí nebo nechtějí. Důležité je však vědět jak při vysvětlování postupovat a jak se vyjadřovat, aby nikomu nebylo ublíženo.

12. Využití karatistického postoje (nebo rozcvičení)

Tato alternativa je posledním východiskem, protože znamená využití těla k tomu, aby oběť ukázala, že je silná a se agresorovi dokáže ubránit. Využívá se v naději, že tyran ustoupí a nechá oběť na pokoji. Je zde ovšem riziko, že pokud budou v dohledu další děti, může mít tyran pocit, že se jedná o výzvu a on musí bojovat. Proto je nutné zvážit situaci, kdy bude tato možnost použita.

Na závěr autor říká: „ *Pokud jste se naučili nenásilné alternativy, jste lépe vybaveni pro to, abyste se ubránili. Už také víte, že důvodem, proč chcete být schopni se ubránit, je získání sebedůvěry potřebné k tomu, abyste nemuseli bojovat.*“⁵⁶

⁵⁶ WEBSTER – DOYLE, T.. *Proč mě pořád někdo šikaneje?* 1. vyd. Praha: Pragma, 2002, s. 75.

3. Prevence šikany

Zákeřnou a někdy až smrtelnou chorobou skupinové demokracie je šikanování. Naštěstí existují cesty, jak jeho epidemický výskyt zastavit.⁵⁷

V podmínkách globalizace, průniku informačních technologií, možnosti kontaktu každého s každým na celé planetě, změnách rodinného statusu, stylu života, pozorujeme nárůst sociálně - patologických jevů nejen u dospělých, ale i u dětí na základních školách. Školní psychologové, učitelé, vychovatelé potvrzují, že agrese a násilí mladistvých ve školním prostředí narůstá, přibývá stále rafinovanějších způsobů fyzického či psychického ubližování. Nesnášenlivost a intolerance mezi žáky vede k různým formám násilí, o čem svědčí výsledky domácích i zahraničních výzkumů. V této složité situaci má nesmírný význam prevence.⁵⁸

3.1 Pohled do historie

První rozsáhlá školní intervenční kampaň proti šikaně, byla na celonárodní úrovni zahájena v roce 1983 v Norsku. Ve školách byly rozdány dotazníky, naučné materiály a videa pro učitele, rady pro rodiče a byla provedena celková masová publicita. Tato kampaň probíhala ve dvojím provedení. Jedna byla vedena E. Rolandem a druhá doplněná rozsáhlým intervenčním programem D. Olweusem.

Roland (1989), který výzkumně sledoval 37 škol ve Stavangeru, zjistil, že od roku 1983 do roku 1986 nenastal žádný pokles šikanování. Výzkum skončil neúspěchem, neboť zde chyběla systematictější intervence a vlastní kampaň měla pouze povrchní záběr

Naproti tomu Dan Olweus byl v letech 1983-85 pověřen ministerstvem školství k vedení celonárodní kampaně proti šikanování. Nadstandardní součástí této frontální strategie byl intervenční program What We Can Do About Bullying (Co můžeme dělat

⁵⁷ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005.

⁵⁸ Šikana jako etický, psychologický a pedagogický problém, Sborník příspěvků z konference. Praha, 2009, Dostupné WWW://http://www.sikana.org/Sbornik_Sikana_2009.pdf.

se šikanováním?) na 42 základních a středních školách v Norsku. Výsledkem programu bylo snížení výskytu šikanování během dvou let o 50 %, a to jak u dívek, tak u chlapců. Kromě toho také děti méně popisovaly asociální chování. Šikanování se nezvyšovalo ani mimo školu.⁵⁹

Tyto výsledky byly mimořádně povzbudivé a jsou doposud největším úspěchem na poli boje proti šikaně. Sám Olweus k tomu říká ve své knize: ***"Účinky programu jsou považovány za velmi pozitivní zejména proto, že mnoho předchozích pokusů snížit agresivní a antisociální chování bylo relativně neúspěšných."***⁶⁰

V České republice se o šikaně začalo otevřeně diskutovat až koncem devadesátých let dvacátého století. Začaly se provádět první výzkumy, které potvrdily obrovský výskyt šikany na českých školách a spustily tak lavinu zájmu o toto téma.

V prosinci roku 2003 byl ukončen dvouletý projekt MŠMT „Specifický program proti šikanování a násilí ve školách a školských zařízeních“, který odborně vedl Dr. Michal Kolář. Výzkumná studie se zabývala ověřováním původního českého speciálního programu proti šikanování na Zdravé škole. Výsledky jsou povzbudivé, dají se srovnat s účinností světoznámého Olweusova intervenčního programu. Čtyři měsíce po zavedení programu klesla celkově šikana na druhém stupni školy průměrně o 42,5 %. Ve třídách, kde pracovali členové užšího realizačního týmu, se snížil výskyt přímého i nepřímého šikanování o padesát až sedmdesát pět procent.⁶¹

3.2 Druhy prevence

Prvním a základním předpokladem úspěšného boje proti šikaně je připustit si skutečnost, že šikana se může objevit kdykoliv a na jakékoliv škole. V případě, že se na některé škole šikana objeví, je pro úspěšný boj s ní velmi důležitá jak odvaha obětí, tak ochota ostatních oznamovat jednotlivé incidenty pedagogům. Účelem prevence není jen

⁵⁹ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005.

⁶⁰ OLWEUS, D. *Bullying at school: What we know and what we can do*. Oxford, GB & Cambridge, USA: Blackwell, 1993. Dostupné z WWW: < http://www.sikana.org/Sbornik_Sikana_2009.pdf.

⁶¹ HAVLÍNOVÁ, M. KOLÁŘ, M. *Sociální klima v prostředí základních škol ČR*. Praha: MŠMT ČR. 2001.

předcházení vzniku šikany, ale je také návodem pro žáky a především pro pedagogy jak postupovat, aby zabránili rozšíření tohoto antisociálního chování.

Říčan zdůrazňuje, že: „*prevence šikany je na místě jak tam, kde k ní dosud nedochází, resp. kde nebyla upozorována, tak i tam, kde k ní prokazatelně došlo, kde byla uplatněna opatření k bezprostřední nápravě, a kde jde nyní o odstranění hlubších příčin a o to, aby se problémy neopakovaly.*“⁶²

Preventivní opatření je možné realizovat na třech úrovních:

Primární prevence – jejím účelem je zabránit násilí a toho je možno dosáhnout buď odstraněním příčin, nebo vytvořením takových podmínek, aby se násilí nemohlo uplatnit. Tato opatření na celospolečenské úrovni vytváří klima společnosti a hovoříme o nesespecifické primární prevenci. Další opatření, zejména osvěta, vzdělávání atd. jsou již specifickou primární prevencí, kde je jasně definovaný cíl změny postojů a chování občanů, odborníků, dětí a jednotlivé aktivity určují dílčí kroky k naplnění.

Sekundární prevence - účelem je včasná detekce rizik a zabránění jejich působení tím, že ohrožené děti budou dispenzarizované a jejich rodiny či jiná sociální prostředí sanována. Toho je možno dosáhnout pravidelným monitoringem na základě screeningu (anamnestické zjišťování rizik, fyzikální vyšetření dítěte v rámci preventivních prohlídek apod.)

Terciální prevence - účelem je zabránit prohloubení traumatu, zabránění rozvoji nevratných následků, komplikací, ale také systémového násilí, které může být zdrojem polyviktimizace dětí.⁶³

⁶² ŘÍČAN, P.. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. 1. vyd. Praha: Portál, 1995, s. 71.

⁶³ <http://stopnasilinadetech.cz/narodnistrategie>.

3.3 Prevence šikany ve školách

Jak můžeme šikaně - tomuto destruktivnímu fenoménu čelit? Co se udělat proto, aby se situace ve školách zlepšila? Hlavní strategie řešení spočívá ve školních intervencích. Je to pochopitelné, protože je mnohem snadnější a účinnější násilí předcházet, než později jeho následky odstraňovat, nebo proti němu bojovat.

Podle Koláře je v rámci prevence šikany ve škole důležité:

- Vytvoření pedagogické komunity, která posiluje pozitivní, otevřené vztahy ve třídě, posiluje imunitu školních skupin a celých škol proti onemocnění šikanou.
- Zpracování specifického programu proti šikanování, který dokáže případné onemocnění brzy detekovat a účinně léčit.
- Trvale monitorovat výskyt šikany a zabezpečovat ochranu práv dětí nevládními organizacemi, jako je například Linka bezpečí, Nadace Naše dítě, Občanské sdružení proti šikaně apod.
- Spolupracovat s odborníky z jiných rezortů, které se zabývají prevencí šikany, mezi které patří kriminalisté pro mládež, psychiatři, sociální kurátoři nebo také pedagogicko-psychologické poradny, středisky výchovné péče, poradenské a preventivní služby v regionu.
- Vedení školy by mělo vybudovat vlastní program proti šikaně. Ve spolupráci se školní inspekcí a policií organizovat přípravu specialistů k řešení konkrétních případů a pořádat diskuse a přednášky odborníků se žáky i učiteli.
- Provádění průběžné kontroly ze strany České školní inspekce, MŠMT a krajských úřadů za účelem zjištění připravenosti k ochraně žáků před šikanováním.⁶⁴

⁶⁴ KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. 1. vyd. Praha: Portál, 2011, s. 263.

„Základem prevence šikanování a násilí ve škole je podpora pozitivních vzájemných vztahů mezi žáky. Školy a školská zařízení při efektivní realizaci prevence šikanování usilují o vytváření bezpečného prostředí a za tím účelem:

- podporuje solidaritu a toleranci,
- podporuje vědomí sounáležitosti,
- uplatňují spolupráci mezi dětmi a rozvíjí jejich vzájemný respekt,
- posilují a vytváří podmínky pro zapojení všech žáků do aktivit třídy a školy,
- rozvíjí jednání v souladu s právními normami s důrazem na právní odpovědnost jedince.“⁶⁵

Ve škole se do prevence sociálně patologických jevů zapojuje zejména **školní metodik prevence**, který v této souvislosti vykonává činnosti metodické, koordinační, informační a poradenské.

Metodické a koordinační činnosti

K důležitým činnostem v této oblasti patří:

- kontrola tvorby a kontrola realizace preventivního programu školy,
- metodické vedení činnosti pedagogických pracovníků školy v oblasti prevence sociálně patologických jevů (vyhledávání problémových projevů chování, preventivní práce s třídními kolektivy apod.),
- koordinace spolupráce školy s orgány státní správy a samosprávy, které mají v kompetenci problematiku prevence sociálně patologických jevů, s metodikem preventivních aktivit v poradně a s odbornými pracovišti (poradenskými, terapeutickými, preventivními, krizovými a dalšími zařízeními a institucemi), které působí v oblasti prevence sociálně patologických jevů,

⁶⁵ Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení č. j. 24 246/2008-6 vydaného ve Věstníku MŠMT ČR, roč. LXV, leden 2009.

- kontaktování odpovídajícího odborného pracoviště a participace na intervenci a následné péči v případě akutního výskytu sociálně patologických jevů.

Informační činnosti

Mezi stěžejní informační činnosti patří:

- zajišťování a předávání odborných informací o problematice sociálně patologických jevů, o nabídkách programů a projektů, o metodách a formách specifické primární prevence pedagogickým pracovníkům školy,
- prezentace výsledků preventivní práce školy, získávání nových odborných informací a zkušeností,
- vedení a průběžné aktualizování databáze spolupracovníků školy pro oblast prevence sociálně patologických jevů (orgány státní správy a samosprávy, střediska výchovné péče, poradny, zdravotnická zařízení, Policie ČR, orgány sociální péče, nestátní organizace působící v oblasti prevence, centra krizové intervence a další zařízení, instituce a jednotliví odborníci.

Poradenské činnosti

Mezi významné činnosti v této oblasti patří:

- vyhledávání a orientační šetření žáků s rizikem či projevy sociálně patologického chování, poskytování poradenských služeb těmto žákům a jejich zákonným zástupcům, případně zajišťování péče odpovídajícího odborného pracoviště (ve spolupráci s třídními učiteli),
- spolupráce s třídními učiteli při zachycování varovných signálů spojených s možností rozvoje sociálně patologických jevů u jednotlivých žáků a tříd a participace na sledování úrovně rizikových faktorů, které jsou významné pro rozvoj sociálně patologických jevů ve škole.⁶⁶

⁶⁶ Vyhláška č.72/2005., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních.

Za systémové aktivity školy v oblasti prevence šikanování a agresivity však zodpovídají ředitelé škol a školských zařízení, kteří přitom vychází z komplexního pojetí preventivní strategie, která je součástí Minimálního preventivního programu školy.⁶⁷

3.4 Školské preventivní programy

Školní preventivní strategii (program), specifikuje Metodický pokyn k primární prevenci sociálně patologických jevů u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních č.j. 21291/2010-28.

Školní preventivní strategie (Školní preventivní program)

Ve výše uvedeném dokumentu se uvádí, že školní preventivní strategie je dlouhodobým preventivním programem pro školy a školská zařízení, který je součástí školního vzdělávacího programu, a který vychází z příslušného rámcového vzdělávacího programu. Program jasně definuje krátkodobé a dlouhodobé cíle v oblasti prevence sociálně patologických jevů a je naplánován tak, aby mohli být řádně uskutečňovány. Přizpůsobuje se kulturním, sociálním či politickým okolnostem, struktuře školy či specifické populaci jak v rámci školy, tak v jejím okolí a respektuje rozdíly ve školním prostředí. Pojmenovává problémy z oblasti sociálně patologických jevů nebo závislosti, včetně anaboli, dopingu, násilí a násilného chování, intolerance a antisemitismu. Pomáhá zejména těm jedincům, kteří pocházejí z nejvíce ohrožených skupin (minoritám, cizincům, pacientům či dětem) při ochraně jejich lidských práv. Podporuje zdravý životní styl, tj. harmonickou rovnováhu tělesných a duševních funkcí s pocitem spokojenosti, chuti do života, tělesného i duševního blaha (výchova ke zdraví, osobní a duševní hygiena, výživa a pohybové aktivity). Poskytuje také podněty ke zpracování Minimálního preventivního programu.⁶⁸

⁶⁷ Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání.

⁶⁸ Metodické doporučení k primární prevenci sociálně patologických jevů u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních č. j. 21291/2010-28, s. 3.

Problematika prevence sociálně patologických jevů je, jak už bylo výše uvedeno, začleněna do školního vzdělávacího programu nebo do osnov, aby se stala přirozenou součástí výuky jednotlivých předmětů. Je velmi důležité, aby škola byla připravena a schopna reagovat na vzniklé problémové situace dle předem stanovených postupů. Zaměření preventivních programů by mělo být orientováno zejména na mezilidské vztahy, klima a prostředí školy nebo osobnost samotného jedince. Důležitou součástí prevence je také výchova dětí ve volném čase, prostřednictvím zájmových kroužků nebo sportovních aktivit.

Mezi základní kompetence prevence patří:

- **zvyšování sociální kompetence** - rozvíjení sociálních dovedností, které napomáhají efektivní orientaci v sociálních vztazích, odpovědnosti za chování a uvědomění si důsledků jednání
- **posilování komunikačních dovedností** - zvyšování schopnosti řešit problémy, konflikty, adekvátní reakce na stres, neúspěch, kritiku
- **vytváření pozitivního sociálního klimatu** - pocitu důvěry, bez nadměrného tlaku na výkon, zařazení do skupiny, práce ve skupině vrstevníků, vytvoření atmosféry pohody a klidu, bez strachu a nejistoty
- **formování postojů ke společensky akceptovaným hodnotám** - pěstování právního vědomí, mravních a morálních hodnot, humanistické postoje apod.

Možnosti jak zpracovat výše uvedené kompetence do preventivního programu.

K těmto možnostem patří:

- v oblasti znalostí se jako optimální jeví využití *podnětů otevřené výuky*, která je zároveň využitelná i k aktivnímu sociálnímu učení. Projektová výuka, kdy je vytvářen na úrovni třídy určitý projekt, podle kterého se dále pracuje,

- kooperativní vyučování s *co největší participací dětí, při využití kritického myšlení*, samostatné učební práce žáků a svobodné tvůrčí práce dětí. Dětem umožní přímou zkušenost, komunikaci a spolupráci,

- na prvním stupni ZŠ je třeba *rozvíjet schopnost diskutovat, komunikovat*, řešit problémy a konflikty prostřednictvím komunitního kruhu. Na druhém stupni ZŠ lze *využít simulačních her* (jak bych se „já“ zachoval ve fiktivních situacích), relaxačních technik, brainstormingu, diskusí, projektů, hraní rolí (hraní jiných rolí, než jsem „já“), empatie, kreslení, *nácviku verbální a neverbální komunikace* a dalších metod.

Preventivní program pro základní školy má přinášet strukturované podněty pro potřeby prevence sociálně patologických jevů. Je optimální připravit celoroční program zaměřený na osobnostní a sociální rozvoj a výcvik v sociálně - komunikativních dovednostech. Projekt musí být určen pro žáky a pedagogické pracovníky školy a ve svém důsledku vést k pozitivní změně klimatu školy s minimem kázeňských problémů žáků ve škole i mimo školu. Je třeba jej realizovat na prvním i druhém stupni a ve spolupráci s družinou. Musí zasahovat výchovnou i naukovou složku vzdělání během celého školního roku, směřovat k pozitivnímu ovlivnění klimatu třídy, ke změně motivace žáků a pedagogů a změnám vyučovacích metod.⁶⁹

Každodenní život školy musí mít takovou kvalitu, aby dětem umožňoval osvojit si kompetence zdravého životního stylu, které jsou nejúčinnějším preventivním nástrojem.

Minimální preventivní program

Mezi hlavní úkoly stanovené Českou školní inspekcí patří i sledování a hodnocení účinnosti prevence sociálně patologických jevů ve školách a školských zařízeních. Povinnost sledovat a hodnotit výše zmíněnou oblast vyplývá i z metodického doporučení MŠMT k primární prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení č. j. 21291/2010-28 ze dne 1. 11. 2010.

⁶⁹ <http://www.renarkon.cz/vzdelavaci-program-pro-pedagogy-zs-a-ss-v-oblasti-prevence-socialne-patologickych-jevu/>.

Výše uvedený pokyn specifikuje Minimální preventivní program jako konkrétní dokument školy zaměřený zejména na výchovu žáků ke zdravému životnímu stylu, na jejich osobnostní a sociální rozvoj a rozvoj jejich sociálně komunikativní dovednosti. Minimální preventivní program je založen na podpoře vlastní aktivity žáků, pestrosti forem preventivní práce s žáky, zapojení celého pedagogického sboru školy a spolupráci se zákonnými zástupci žáků školy. Minimální preventivní program je zpracováván na jeden školní rok školním metodikem prevence, podléhá kontrole České školní inspekce, je průběžně vyhodnocován a písemně vyhodnocení účinnosti jeho realizace za školní rok je součástí výroční zprávy o činnosti školy.⁷⁰

Cíle minimálního preventivního programu

K základním cílům patří:

- minimalizace výskytu rizikového chování našich žáků,
- poskytování informací o problematice prevence rizikového chování mládeže,
- výchova ke zdravému životnímu stylu, k uvědomění si zodpovědnosti za své zdraví a za životní prostředí,
- vytváření životních postojů a kvalitního žebříčku hodnot s důrazem na život bez drog, násilného, xenofobního a diskriminačního chování,
- rozvoj a podpora sociálních kompetencí, posilování duševní odolnosti vůči stresu a negativním zážitkům,
- vytváření nestresujícího prostředí,
- nabídka pestré škály školních i mimoškolních aktivit.

Nedílnou součástí Minimálního preventivního programu je také tzv. **Krizový plán**, který stanovuje postupy řešení šikanování. Těmito postupy jsem se již blíže zabýval v kapitole „Řešení šikany ve škole“.

⁷⁰ Metodické doporučení k primární prevenci sociálně patologických jevů u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních č. j. 21291/2010-28, s. 3.

Peer program

Podpora vrstevnických vztahů pomáhá a podporuje lidi, když to potřebují, aby si mohli pomoci sami.

Škola hraje ve formování dítěte důležitou úlohu. Po rodině je to druhý nejvýznamnější socializační činitel. Děti zde tráví povinně značnou část svého času a z toho vyplývá, že škola velmi podstatným způsobem ovlivňuje jejich dětství, chování, postoje i názory.

„Do prostředí školy – v první fázi nejprve základních škol – byl nasměrován nový, mezinárodní projekt CHIPS (ChildLine in partnership with schools), jehož cílem byla prevence šikany, rozvoj a zkvalitnění vrstevnických vztahů, zlepšení komunikace mezi dětmi, zvýšení právního vědomí a dalších dovedností. Nositelem tohoto projektu bylo Sdružení Linka bezpečí a v dalším období i Vzdělávací institut ochrany dětí. Na projektu je jedinečné to, že vzájemnou pomoc poskytují svým spolužákům ne dospělí, ale přímo jejich vrstevníci. Základní filosofií projektu je naučit se pojmenovat a podchytit problémy, které děti trápí, a to nejen ve školách, ale i doma nebo v jakémkoliv prostředí, v němž se pohybují. Nejde o to problém vždy vyřešit, ale především vyslechnout a poradit, případně odkázat na příslušné instituce či odborníky.“⁷¹

Tento dvouletý projekt byl realizován v letech 2006-2008 na pěti vybraných školách v České republice, Slovensku a Polsku. Byl založen na zkušenostech a poznání, že mladí lidé a dospívající jsou velmi vnímaví vůči negativním jevům a jsou ochotni si navzájem pomáhat. Pomoc od svých vrstevníků přijímají v mnoha případech raději než od dospělých. Pomoc, jak problémy řešit, je založena na přirozené ochotě většiny mladých lidí chovat se kooperativně, přátelským způsobem k sobě navzájem. Program na podporu vrstevnických vztahů je založený na této skutečné vnitřní kvalitě a vytváří strukturu, která usnadňuje mladému člověku možnost být odpovědný, citlivý a empaticky starostlivý. Tento projekt byl velmi úspěšný, neboť po jeho skončení bylo konstatováno, že na všech zapojených školách došlo k výraznému zlepšení chování a komunikace, zejména mezi žáky prvního a druhého stupně.

⁷¹ <http://www.linkabezpeci.cz>.

I přesto, že byl výsledek projektu pozitivní, je bohužel je nutné konstatovat, že se Peer program v současnosti na základních školách realizuje jen výjimečně, což ostatně vyplynulo i z výzkumu, který jsem provedl na několika základních školách znojemského regionu.

Minimalizace šikany (MiŠ)

Projekt Minimalizace šikany (MiŠ), představila dne 30. 8. 2005 Nadace Eurotel a občanské sdružení AISIS. Tento projekt jako první v České republice usiloval o snížení šikany na ZŠ. Projekt spočívá v předávání zkušeností a speciální metodiky pro řešení šikany pedagogům. Metodiku MiŠ připravil realizační tým společně s odbornými guaranty Michalem Kolářem a Věrou Kramerovou.

Cílem tříletého pilotu Minimalizace šikany bylo ověřit na pilotních školách účinnost metod budování bezpečného klimatu a boje proti šikaně. Učitelé pilotních škol postupně procházeli systémem seminářů, kde se dozvěděli vše podstatné o šikaně, metodách osobnostní a sociální výchovy a získali nástroje pro zavádění programu proti šikaně, se kterým jim pomáhali naši lektoři. Projekt tak dává školám možnost připravit učitelský sbor pro boj se šikanou a vybavuje ji takovými znalostmi, aby byla schopna vytvořit si vlastní program proti šikaně.⁷²

Do projektu se nejdříve zapojily pedagogické týmy devíti základních škol. V roce 2006 se pak připojilo dalších jedenáct škol. Kromě vzdělávání, nabízela Minimalizace šikany i pomoc se zaváděním speciálního programu proti šikanování a vzájemnou výměnu zkušeností z jeho realizace.

Program zahrnoval prevenci se zaměřením:

- na *komunikaci s žáky i rodiči,*
- na *pozorování, všímání si změn v dětském kolektivu,*
- na *preventivní spolupráci se servisním zařízením a orgány činné v trestním řízení.*

⁷² <http://www.minimalizacesikany.cz>.

Kromě prevence, program také specifikoval i konkrétní kroky, které je třeba udělat, když už k šikaně dojde. Školy měly možnost změnit způsoby výuky a zahrnut do ní témata týkající se např. osobnostní a sociální výchovy, komunikace, vztahů v kolektivu a samozřejmě také šikany.

Na základě dotazníkového šetření, které provedlo sdružení AISIS v roce 2005 bylo zjištěno, že u 1358 žáků 5. -8. ročníků ZŠ, že nejčastější formou šikany, kterou ve třídě zažívají více než dvě třetiny šikanovaných dětí, je posmívání, pomluvy a nadávky. S fyzickou podobou šikany (fackování, kopání, rány pěstí) trpí nejméně každý desátý šikanovaný. Dále bylo zjištěno, že 21 % dětí je šikanováno každý den, 25 % každý týden, 22 % zhruba jednou měsíčně a 31 % nejméně jednou za rok. Nejčastěji je iniciátorem šikany jeden agresor (34 %) nebo dva (24 %). Častěji se dopouštějí šikanování chlapci (68 %), ale šikanují i dívky (20 %). Ve čtvrtině případů šikanovanému pomohla třídní učitelka či kamarádi (shodně 25 %), rodiče pouze ve 12 %. Bohužel ve 21 % nepomohl nikdo.

Garant projektu Michal Kolář o projektu říká: *"Současný výskyt šikany na školách je epidemický. Nedošlo k žádnému zlepšení. Týká se velkého množství dětí, protože šikana poškozuje nejen oběti, ale i agresory a dokonce i svědky tohoto krutého bezpráví. Zároveň je zřejmé, že problém neřešíme a zejména, že pedagogové nejsou na jeho řešení vůbec připraveni."*⁷³

3.5 Etická výchova jako prostředek prevence

Program etické výchovy je postaven na teoretických základech španělského profesora Roberta Rocheho Olivara. Ten stanovil na základě svých výzkumů v osmdesátých letech minulého století teoretický model, který zahrnuje patnáct faktorů. Prvních deset se týká dětí a jsou základem programu etické výchovy, výchovy k prosociálnosti.⁷⁴

⁷³ <http://www.minimalizacesikany.cz>.

⁷⁴ Šikana jako etický, psychologický a pedagogický problém, Sborník příspěvků z konference. Praha, 2009, Dostupné WWW://http://www.sikana.org/Sbornik_Sikana_2009.pdf.

Děti postupně procházejí deseti stupni osvojování si jednotlivých sociálních dovedností, které tvoří **program etické výchovy**:

1. Komunikace – základní stavební kámen etické výchovy, kde dítě získává základní sociální dovednost verbální i neverbální komunikace. Odhalí se mu důležitost naslouchání a pozná sílu úsměvu, pozdravu, poděkování.

2. Pozitivní hodnocení sebe sama – pokud chceme rozumět druhým, musíme se naučit chápat sami sebe, uvědomit si sílu své osobnosti, svou důstojnost a dojít tak k sebeúctě a k sebezřeteli.

3. Pozitivní přijetí druhých – je důležité naučit se druhé přijímat takové, jací jsou, s jejich klady, zápory, omezeními a chybami.

4. Tvořivost a iniciativa – pomocí vlastní tvořivosti a iniciativy řešit vztahové problémy a docházet ke změně vzájemných vztahů. Nacházet v sobě originalitu, odstranit obavy z experimentu a umět se zapojit.

5. Vyjádření a komunikace citů – rozpoznání, pojmenování a usměrňování vlastních citů. Důležitým krokem pro usměrňování negativních citů u dětí je jejich identifikace, práce s nimi směřující k jejich postupné přeměně – jako prevence před nežádoucími formami chování.

6. Empatie – velmi důležitá vlastnost, dítě získává dovednost vcítění se do druhých, naslouchání.

7. Asertivita – osvojování asertivních dovedností, hledání a nalézání zdravé míry. Vhodné a aktivní využívání asertivních technik v reálném životě.

8. Reálné a zobrazené vzory – jak již bylo výše uvedeno, výchova prostřednictvím vzorů je jednou z částí výchovného stylu etické výchovy a prostupuje celým jejím programem. Úkolem tohoto stupně programu je posílit vliv pozitivních vzorů a identifikovat a potlačit vzory negativní.

9. Spolupráce, pomoc, přátelství – praktické využití sociálních dovedností nabytých v předcházejících stupních programu – fyzickou pomoc i psychickou podporu, soucítění apod.

10. Komplexní prosociálnost – překračuje hranice jedné skupiny a směřuje ke vztahům mezi skupinami, zaujímá postoje k řešení celospolečenských problémů. Stává se součástí globální výchovy, jako cesta k boji proti sociálním nespravedlnostem.

Pro úspěšný průběh projektu je potřeba zachovávat postup při probírání jednotlivých stupňů programu. Na každém stupni si dítě osvojí sociální dovednosti, které bude uplatňovat při aktivitách na dalších stupních. Zároveň je velmi důležité, aby si pedagog dobře osvojil výše uvedený výchovný styl, aby jeho práce měla očekávaný efekt. Jedině tak dospěje k *cíli etické výchovy – prosociálnímu chování*.⁷⁵

Vzhledem k výše uvedeným cílům etické výchovy se etická výchova se svými metodami a výchovným stylem jeví jako nejvhodnější metoda pro naplňování cílů minimálně preventivních programů. Zlepšováním kvality mezilidských vztahů se zlepšuje atmosféra ve škole, ve třídě, zlepšuje se jednání žáků vůči dospělým osobám. Pro zlepšení vzájemného působení je nutné, aby všichni učitelé byli seznámeni s principy etické výchovy a praktikovali je ve své práci, ve svých postojích. Prostředkem k této „osvětě“ je další vzdělávání pedagogických pracovníků, pro začátek společné seznámení učitelů na úvodním semináři, pak podle vlastního zájmu pokračování v kurzech etické výchovy. Pokud dojde u učitelů se ztotožněním se s posláním etické výchovy, jistě se to záhy projeví na celkové atmosféře ve škole i na jejím působení navenek – na rodičovskou veřejnost i ostatní subjekty.⁷⁶

⁷⁵ ROCHE-OLIVAR, Roberto. *Etická výchova* [online]. 2007 [cit. 16. 3. 2008]. Dostupné z WWW: <http://www.etickeforumcr.cz/downloads/olivar_eticka_vychova.pdf>.

⁷⁶ Šikana jako etický, psychologický a pedagogický problém, Sborník příspěvků z konference. Praha, 2009, Dostupné WWW://http://www.sikana.org/Sbornik_Sikana_2009.pdf.

3.6 Spolupráce se specializovanými institucemi

Při předcházení šikaně, ale také při jejím řešení, je velmi důležitá spolupráce školy s dalšími institucemi a orgány. Jedná se zejména o pediatry, psychology, psychiatry, odbornými lékaři, v oblasti sociální péče s oddělením péče o rodinu a děti, s oddělením sociální prevence. Je-li to účelné, postupuje škola nebo školské zařízení rovněž v součinnosti s orgány Probační a mediační služby. Při podezření, že šikana naplnila skutkovou podstatu přestupku nebo dokonce trestného činu, je ředitel školy nebo školského zařízení povinen oznámit tuto skutečnost Policii ČR a Orgánu sociálně právní ochrany dětí.

„Ředitel školy oznámí orgánu sociálně právní ochrany dítěte skutečnosti, které ohrožují bezpečí a zdraví žáka. Pokud žák spáchá trestný čin (provinění), popř. opakovaně páchá přestupky, ředitel školy zahájí spolupráci s orgány sociálně právní ochrany dítěte bez zbytečného odkladu.“⁷⁷

Níže jsou uvedeny specifikace a zaměření některých důležitých institucí, se kterými škola v rámci prevence sociálně patologických jevů spolupracuje.

Pedagogicko psychologické poradny (PPP)

Hlavním účelem zřízení organizace je poskytování poradenských služeb dětem, žákům, studentům, jejich zákonným zástupcům, školám a školským zařízením. Předmětem činnosti, který odpovídá hlavnímu účelu je zajišťování:

- psychologické a speciálně pedagogické diagnostiky,
- psychologické a speciálně pedagogické intervence,
- informační, poradenské a metodické činnosti.

⁷⁷ Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení č. j.24 246/2008-6.

Do oblasti psychologických a speciálně pedagogických služeb, které PPP nabízí, patří např.:

- psychologické vyšetření a poradenství předškolních dětí s výchovnými problémy,
- orientační i komplexní vyšetření školní zralosti, posouzení vhodnosti odkladu školní docházky,
- diagnostiku výchovných a výukových obtíží a doporučení vhodných metod k jejich zmírnění,
- diagnostika specifických poruch učení a chování,
- kariérové poradenství vycházejícím žákům a jejich rodičům, posouzení vhodnosti výběru studijního nebo učebního oboru,
- posouzení studijních předpokladů,
- metodické vedení výchovných poradců,
- metodické vedení školních metodiků preventivních aktivit.

V rámci primární prevence rizikového chování u žáků v působnosti MŠMT je činnost PPP zaměřena například na záškoláctví, šikanu, vandalismus, užívání návykových látek, patologické hráčství nebo na rozpoznání a zajištění prevence v případech domácího násilí, týrání a zneužívání dětí apod.

Specifickou prevenci sociálně patologických jevů a realizaci preventivních opatření v oblasti územní působnosti zajišťuje okresní metodik prevence, který v rámci svého působení zajišťuje a udržuje pravidelný kontakt se všemi institucemi, organizacemi a jednotlivci, které se v kraji v prevenci angažují. Všechny služby, které PPP poskytuje, jsou bezplatné.

Všechny školy mají ve svém preventivním programu spolupráci s PPP. Otázka je zda služeb uvedené instituce skutečně využívají. Domnívám se, že přes širokou škálu služeb, které PPP poskytuje, existuje i dnes řada škol, které s touto institucí

nespolupracují a do kontaktu se dostávají teprve tehdy, je-li vynucen situací. Podle mého názoru může být důvodem časová náročnost práce „preventisty“. Pedagogové, kteří se problematikou prevence zabývají, jsou velmi vytíženi, neboť kromě této činnosti také učí. Z toho vyplývá, že na činnost „preventisty“ zbývá velmi málo času. Pokud se na škole šikana objeví, tak se ji samozřejmě snaží řešit, ale velmi často jen ve své kompetenci, bez toho aby do problému zainteresovali také PPP.

Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy (MŠMT)

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (dále ministerstvo) má stěžejní podíl v primární prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže v České republice.

MŠMT metodicky zajišťuje a koordinuje specifickou primární prevenci na mezíresortní úrovni a úzce spolupracuje při realizaci preventivních aktivit s fungující sítí koordinátorů a metodiků. Do této kategorie patří:

- mezíresortní pracovní skupina (věcně příslušná ministerstva, rada vlády),
- krajsí školští koordinátoři prevence (pracovníci odboru školství, mládeže a tělovýchovy krajských úřadů),
- metodici prevence (pracovníci pedagogicko-psychologických poraden),
- školní metodici prevence (vybraní pedagogové ve školách a školských zařízeních),
- nestátní neziskové organizace zabezpečující zejména aktivity, které v systému prevence chybí (péče o mladé toxikomany, raná péče o děti ze sociálně rizikového prostředí a o předškolní hyperaktivní děti, apod.).⁷⁸

Důraz je kladen zejména na **specifickou primární prevenci** tj. systém aktivit a služeb, které se zaměřují na práci s populací, u níž lze předpokládat negativní vývoj a který se snaží předcházet nebo omezovat nárůst jeho výskytu. Součástí systému jsou specifické primárně-preventivní programy, které se zaměřují na určité cílové skupiny a snaží se hledat způsoby, jak předcházet vzniku a rozvoji sociálně patologických jevů.

⁷⁸ [http:// www.msmt.cz](http://www.msmt.cz).

„Nespecifickou primární prevencí se rozumí aktivity, které tvoří nedílnou součást primární prevence a jejímž obsahem jsou všechny metody a přístupy umožňující rozvoj harmonické osobnosti, včetně možnosti rozvíjení nadání, zájmů a pohybových a sportovních aktivit.“⁷⁹

Linka bezpečí

Sdružení bylo založeno za účelem pomoci dětem a mladým lidem nejen v jejich obtížných životních situacích, ale i při jejich každodenních starostech a problémech. Sdružení je akreditováno v rámci systému sociálně-právní ochrany dětí v České republice. Sdružení je dále členem celosvětové asociace dětských linek důvěry Child Helpline International (CHI).

V minulých letech bylo Linkou bezpečí organizováno rámci prevence několik velmi zajímavých projektů:

Projekt CHIPS

Na základě dlouholeté spolupráce s britskou ChildLine, která nabízí školám ve Velké Británii peer program „Chil Line in Partnership with Schools“ (CHIPS), bylo české Lince bezpečí umožněno převzít její know-how a aplikovat v našich podmínkách a prostředí.

Projekt CHIPS, byl Sdružením realizován v letech 2006 – 2007 a měl napomoci zejména při prevenci šikany a rozvoji vrstevnických vztahů na školách. Sdružení Linka bezpečí na něj získalo grant Evropské unie, a projekt byl tedy spolufinancován z evropského programu DAPHNE. Pro školy byla tak účast v projektu zdarma.

Projekt Tell your children

Mezinárodní jednoletý grantový projekt Tell your children, neboli v české verzi „Aby děti věděly“ byl zaměřen na žáky 8. a 9. tříd základních škol. Vznikl za finančního přispění Evropské komise a Sdružení Linka bezpečí si k realizaci přizvalo

⁷⁹ Metodické doporučení k primární prevenci sociálně patologických jevů u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních č. j. 21291/2010-28.

Linku detskej istoty ze Slovenska, Kulturní centrum Drážďany z Německa a Nadaci Terezín společně se Vzdělávacím institutem ochrany dětí z České republiky.

Cílem projektu bylo přiblížit dětem Listinu základních práv Evropské unie a názorně jim předvést, kam až může vést nedodržování a pošlapávání těchto práv. Sdružení Linka bezpečí je institucí, která působí v České republice již více než 12 let. Jejím posláním je nejen pomoc dětem a mladým lidem prostřednictvím telefonické krizové intervence, ale mimo jiné právě šíření povědomí o lidských, resp. dětských právech mezi mladou generací. Pokud děti budou znát svá práva, budou zároveň vědět, že stejná práva mají i jejich kamarádi, vrstevníci a také všichni ostatní. Odtud je pak krok k tomu, aby se nejen uměly bránit, jestliže budou jejich práva porušována, ale uměly ctít také práva ostatních.

Telefonická pomoc týraným, zneužívaným a zanedbávaným dětem

Projekt je zaměřen na poskytování nepřetržité pomoci dětem ohroženým a znevýhodněným týráním, zneužíváním a zanedbáváním prostřednictvím krizové intervence na Lince bezpečí na telefonním čísle 800 155 555.

Vzhledem k tomu, že týraní, zneužívání a zanedbávání dětí se často děje přímo v rodinách, děti nemají kvalitní rodinné zázemí, na problémy jsou samy, a proto nemají důvěru v sebe ani vůči okolí. Děti jsou nepřetržitě traumatizovány, během týraní mohou být ohroženy přímo na životě. Následkem jsou často výrazné psychické problémy, které znemožňují zdravý vývoj dítěte, jeho kontakt s ostatními, úspěšné zvládnání běžných záležitostí např. školy. Cílem projektu je řešit patologickou situaci, ve které se dítě nachází, když zavolá, hovorem nastartovat proces vedoucí k odstranění této situace dítěte, stabilizovat klienta tak, aby byl schopen dál řešit svoji situaci.

Projekt Telefonická pomoc týraným, zneužívaným a zanedbávaným dětem, je financován ze sbírkového projektu Pomozte dětem organizovaného společně Nadací rozvoje občanské společnosti a Českou televizí.

V současnosti realizuje Linka bezpečí tyto projekty:

Internet Helpline - poradna pro bezpečný internet

Od 1.1 2007 zahájilo sdružení Linka bezpečí provoz rozšířené asistenční služby pro děti a dospívající Internet Helpline jako součást mezinárodního projektu Safer Internet Plus. Internet Helpline - poradna pro bezpečný internet poskytuje dětem a dospívajícím první pomoc formou psychologické a sociální asistence při práci s internetem. Jde o první obdobně specializovanou linku krizové intervence v České republice.

Hlavním cílem této formy krizové intervence je zřízení speciální asistenční služby Helpline na stávající bezplatné Lince bezpečí (800 155 555), chatu <http://chat.linkabezpeci.cz> a e-mailu pomoc@linkabezpeci.cz, kam mohou děti a dospívající ohlásit zneužívání při komunikaci na internetu. Odborní konzultanti dětem poskytnou nezbytnou psychosociální pomoc a také jim poradí, jak bezpečněji internet používat. Jedná se především o případy, kdy děti pocítují znepokojení a ohrožení během prohlížení webových stránek, při chatování a hraní her nebo když jsou obtěžovány prostřednictvím mobilu či jiných komunikačních médií. Od dubna 2007 je v provozu také samostatný informační web pro děti, dospívající a rodiče.

Projekt Linka bezpečí ve třídách

Projekt linka bezpečí probíhá ve třídách škol v interaktivních a zážitkově koncipovaných blocích na předem vybrané téma. Tyto si volí děti ze seznamu. Jednotlivé bloky tak mohou vycházet z aktuální potřeby dětí věnovat se určitému tématu.

V rámci bloků se děti seznamují s možnými způsoby řešení problémů a náročných životních situací, ať už vlastních nebo svých vrstevníků, přičemž využívají osobních zdrojů, blízkého okolí a samozřejmě odborných služeb Linky bezpečí.

Záměrem projektu je obohacení dětí o vlastní prožitek řešení problému v bezpečném prostředí, rozšíření povědomí o Linky bezpečí jako nejdostupnější formě pomoci pro děti a předání informací o dalších odborných službách a možnostech jejich využití. Bloky ve školách jsou realizovány od května 2011 do prosince 2012.

E-mailová poradna Linky bezpečí

Děti a dospívající, kteří nemají možnost využít telefonu, ale mají přístup k internetu, se mohou na Linku bezpečí obrátit přes e-mail a konzultovat zde svoje problémy. Tuto možnost mohou využít i české děti, které žijí s rodiči v zahraničí, případně děti se sluchovou vadou či vadou řeči. Odborníci z Linky bezpečí odpovídají na dotazy v nejkratším možném termínu, zpravidla do 3 pracovních dnů.⁸⁰

Policie České republiky

Policie ČR je další institucí, která velmi úzce spolupracuje se školami a školskými institucemi na prevenci. Nejedná se však pouze o prevenci patologických jevů mezi žáky, ale o prevenci v širším slova smyslu, která je zaměřena také do oblasti kriminality, pravidel silničního provozu, právního vědomí žáků apod. Níže jsou popsány některé z úspěšných preventivních projektů. Vycházejí z kreativity a aktivního přístupu těch, kteří je vytvořili a představují metody, které činí výkon policejní prevence efektivnější.

Nechte mě být

Cílem projektu bylo, co nejvíce zaujmout žáky při přednáškách a předat jim tak informace atraktivnější formou. K tomuto účelu byla vytvořena a použita nová forma interaktivní výuky – videofilm. Obsahem videofilmu byly čtyři příběhy zpracované na základě skutečných případů. Příběhy byly zaměřené na pěstování zásad bezpečného chování u žáků 3. – 5. tříd ZŠ s tím, že jejich použití je možné u starších i mladších dětí, vždy po dohodě s odpovědným pedagogem. Efektivní způsob použití spočíval ve vybrání konkrétního tématu: zneužívání dětí – jeden příběh byl zaměřený na chlapce a jeden na dívky, problém šikany a nález nebezpečného předmětu, následně

⁸⁰ <http://www.linkabezpeci.cz>.

se promítnul příběh, který se před závěrečnou filmovou montáží zastavil. Následně se vedla k tématu diskuze a po jejím skončení se pustila závěrečná montáž snímku, aby si žáci ověřili, zda správně reagovali a odpovídali.

Bezpečný cyklista

Cílem preventivního projektu je předcházet dopravní nehodovosti a ukázat školákům cestu, jak se správně chovat jako účastník silničního provozu. Celý projekt je tedy tematicky zaměřen především na správné chování chodců a cyklistů a je určen pro děti I. stupně základních škol. Preventivní projekt „Bezpečný cyklista“ je rozdělen do tří částí: beseda s dopravními policisty a promítnutí videokazety s dopravní tematikou, praktická část na dopravním hřišti a na závěr vypracování dopravního testu. Na základě dosažených výsledků mají zúčastněné děti možnost získat Průkaz cyklisty.

Bezpečná cesta do školy

Projekt je zaměřen na věkovou kategorii 6-8 let (1. až 3. ročník ZŠ) a na děti které navštěvují posledním rokem MŠ. Jeho smyslem je oslovit nejmenší účastníky silničního provozu a hravou formou na stránkách omalovánky se známými postavičkami Macha a Šebestové přiblížit dětem základní pravidla silničního provozu. Zároveň si klade za cíl upozornit malé chodce na možná nebezpečí v silničním provozu. Projekt Bezpečná cesta do školy je realizován od roku 2004.

Program prevence zneužívání návykových látek

Cílem projektu je seznámit děti s riziky zneužívání legálních i nelegálních návykových látek. Projekt probíhá formou besed obsahově zaměřených podle věkových skupin dětí. Dětem na prvním stupni základních škol je zdůrazňována především hodnota zdraví jako pohoda tělesná, duševní a sociální a jsou jim vštěpovány pravidla a návyky zdravého způsobu života; současně je beseda cíleně zaměřena proti škodám způsobeným alkoholem, tabákem a jinými drogami. Beseda s dětmi na druhém stupni základních škol a se studenty středních škol a učilišť je zaměřena na pochopení smyslu a významu trestního zákoníku, který definuje trestný čin nedovolené výroby a držení

omamných a psychotropních látek a jedů. Současně je beseda zaměřena na to, aby děti uměly rozpoznat, kdy se jejich jednání dostává do konfliktu s tímto zákonem a jaké to může mít důsledky a aby byly varovány před nebezpečností drog.

Zpackané životy

Po zkušenostech a kladných ohlasech na videofilm „Nechte mě být“ byla natočena druhá kazeta „Zpackané životy“. Obsahuje filmový příběh o dospívající problémové mládeži zaměřený na posílení právního vědomí u cílové skupiny žáků 8. a 9. tříd ZŠ a studentů 1. a 2. ročníků SŠ a učilišť. Skutečné případy jsou zasazeny do prostředí party mladých lidí z různých sociálních vrstev s různými osobními problémy, kteří z nudy všedního života vybočují páchaním trestné činnosti, která v průběhu filmu graduje od neškodných lumpáren až po závažný trestný čin. Po promítnutí filmu následuje debata, kdy přednášející by měl iniciovat studenty, aby sami reagovali a diskutovali o svých názorech a pocitech, které u nich film vyvolal; debata vychází ze spontánních reakcí, proto není k dispozici žádná metodika. Tento projekt byl realizován v roce 2005 a byl nabídnut pracovníkům a manažerům prevence kriminality v rámci celé republiky.

Popisované projekty jsou však jen určitým vzorkem řady aktivit, které v této oblasti Policie ČR v posledních letech uskutečňuje.⁸¹

Orgán sociálně právní ochrany dětí (OSPOD)

Předním hlediskem poskytování sociálně-právní ochrany dětí je nejlepší zájem, prospěch a blaho dětí, a to všech dětí bez rozdílu

Sociálně-právní ochrana dětí je komplexní činnost, jejímž cílem je zejména zajištění ochrany práva dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu, ochrana oprávněných zájmů dítěte (včetně ochrany jeho jmění) a působení směřující k obnovení narušených funkcí

⁸¹ <http://www.policie.cz/clanek/akce-a-projekty-dobra-praxe.aspx>.

rodiny. Zahrnuje přitom aktivity jak v oblasti přímé práce s klienty, tak v oblasti prevence, osvěty, právních aktivit, administrativy, vzdělávání apod.

Orgánem sociálně-právní ochrany dětí je nejčastěji myšleno příslušné oddělení sociálně-právní ochrany dětí obecního úřadu obce s rozšířenou působností, méně často příslušné oddělení sociálně - právní ochrany dětí krajského úřadu.

V kompetenci OSPOD je také pomáhat rodičům při řešení výchovných nebo jiných problémů souvisejících s péčí o dítě, poskytovat nebo zprostředkovávat rodičům poradenství při výchově a vzdělávání dítěte a při péči o dítě nebo zdravotně postižené. Uvedený orgán dále pořádá v rámci poradenské činnosti přednášky a kurzy zaměřené na řešení výchovných, sociálních a jiných problémů souvisejících s péčí o dítě a jeho výchovou.⁸²

Z hlediska trestního zákoníku může šikanování žáků naplňovat skutkovou podstatu trestných činů. V tomto případě, pokud má učitel podezření, že byl spáchán v souvislosti se šikanou trestný čin, oznámí tuto skutečnost řediteli školy. Ten pak má ze zákona povinnost obrátit se na orgány činné v trestním řízení a dále tuto skutečnost nahlásit obecnímu úřadu, konkrétně sociálnímu pracovníkovi z Orgánu sociálně právní ochrany dětí. V případě, že rodiče nechtějí se školou spolupracovat a odmítají se zúčastňovat výchovných komisí, je škola oprávněna postupovat stejným způsobem.⁸³

⁸² <http://www.ospod.cz/index.php/informace/okruhy-socialn-pravni-ochrany-dti/dti-s-vyhovnymi-problemy>.

⁸³ Metodické doporučení k primární prevenci sociálně patologických jevů u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních č. j. 21291/2010-28.

II. Aplikační část

4. Fenomén šikany a její prevence

Problematikou šikanování jsem se již zabýval ve své bakalářské práci. V rámci jejího zpracování byla provedena pedagogická sonda ke zmapování výskytu šikanování na druhém stupni základní školy. Respondenty šetření byli žáci základní školy v Hrušovanech nad Jevišovkou. Výsledek šetření ukázal, že šikana je stále velmi závažným a aktuálním problémem současného školství. Z tohoto důvodu jsem se rozhodl zabývat se tímto fenoménem i ve své diplomové práci.

Cílem mého výzkumu bylo navázat na předchozí šetření s tím, že pozornost bude tentokrát věnována problémům, které řeší a se kterými se potýkají při své práci školní metodici prevence, spolupráci škol s institucemi, které se podílejí na prevenci šikanování a především efektivitě prevence v oblasti šikany na základních školách.

4.1 Metodologie výzkumu

Pro účely svého výzkumu jsem zvolil kvantitativní metodu, konkrétně techniku dotazníku, který byl rozdělen na dvě části. První část dotazníku obsahuje deset otázek s nabízenými možnostmi odpovědí, které se týkají řešení šikany ve školním prostředí výchovnými poradci a školními metodiky prevence. Tato část není stěžejním cílem výzkumu, mým záměrem bylo pouze poukázat na důležitost práce metodiků prevence, problémy se kterými se při své práci setkávají a na jejich postupy v souvislosti s řešením šikany.

Druhá část dotazníku obsahuje deset otevřených otázek, jejichž cílem je přiblížit spolupráci a zkušenosti škol s jinými organizacemi a institucemi v rámci prevence, efektivitu Minimálních preventivních programů při prevenci proti SPJ, využívání Peer programů ve školách apod. Výsledky výzkumu jsou graficky zpracované v tabulkách. Vzhledem k tomu, že dotazovaní ve většině případů odpovídali na otázky volnou formou, jsou v některých tabulkách uvedeny pouze odpovědi bez zadaných možností.

Vzhledem k obsahu dotazníku jsem zvolil tyto výzkumné problémy:

1. Zjistit rozsah spolupráce škol s jinými institucemi v oblasti prevence.
2. Zjistit zda MPP zpracovaný školou je skutečně přínosem pro prevenci SPJ.
3. Zjistit zda se na školách využívá peer program.
4. Zjistit zda jsou schránky důvěry ve školách přínosem.

Ze zvolených klíčových problémů jsem formuloval čtyři následující hypotézy:

- H1:** Školy v rámci prevence efektivně spolupracují s jinými organizacemi a institucemi v rámci prevence šikanování.
- H2:** Účelně a kvalitně zpracovaný MPP je přínosem pro prevenci SPJ ve škole.
- H3:** Používání peer programu zaznamenalo v minulosti úspěch, proto školy tento program realizují i v současnosti.
- H4:** Schránka důvěry je v rámci prevence šikany pro žáky přínosem.

V souvislosti s prováděným výzkumem bylo požádáno o spolupráci devět základních škol znojemského regionu:

1. Základní škola praktická, Horní česká 15, Znojmo.
2. Základní škola Mládeže 3, Znojmo.
3. Základní škola Václavské náměstí, Znojmo.
4. Základní škola Náměstí republiky 9, Znojmo.
5. Základní škola Hrušovany nad Jevišovkou
6. Základní škola Božice.
7. Základní škola Hevlín.
8. Základní a mateřská škola Břežany.
9. Základní a mateřská škola Šanov.

Školní metodici prevence a výchovní poradci výše uvedených škol, byli nejprve kontaktováni telefonicky. Po úvodním rozhovoru a uvedení do problému, byla všemi oslovenými osobami přislíbena spolupráce. Následně byl dotazník odeslán prostřednictvím e-mailu do příslušných škol. Je však nutné konstatovat, že i přes několik urgencí a osobních návštěv, při kterých byla spolupráce a účast na vyplnění dotazníku znovu potvrzena, byl dotazník nakonec zaslán zpět pouze čtyřmi školami. Školním metodikům, kteří se výzkumu zúčastnili a vyplněný dotazník zaslali, touto cestou velmi děkuji.

4.2 Zpracování výsledků výzkumu

Otázky k řešení šikany VP ve školním prostředí (část první)

Otázka č. 1

Kolik případů šikany zaznamenáváte za školní rok na vaší škole

ZŠ	ODPOVĚĎ
ZŠ Mládeže 3, Znojmo	2 až 3 případy
ZŠ Václavské nám., Znojmo	Nedá se jednoznačně spočítat. Některé evidujeme, méně závažné případy řešíme ústní dohodou.
ZŠ Nám. Republiky, Znojmo	2 až 3 případy
ZŠ Hrušovany nad Jevišovkou	1 až 2 případy

Otázka č. 2

Pokud se ve vaší škole vyskytne podezření na šikanu, jak postupujete?

ZŠ	ODPOVĚĎ
ZŠ Mládeže 3, Znojmo	O problému diskutujeme v rámci vhodného předmětu, uskutečním soukromý pohovor s potencionální obětí, šetřím mezi učiteli, pokud si něčeho všimli apod.
ZŠ Václavské nám., Znojmo	Postupuji dle školního krizového scénáře. Výslech svědků a oběti. Pokud se výpovědi shodují, ihned pro agresora navrhuji výchovné opatření - sankci. Pokud jsou odpovědi odlišné, vyslechnu i agresora. Podle závažnosti jeho nevhodného chování vytvářím závěry. Vždy vyrozumím rodiče, kteří se tak mohou k celé věci vyjádřit.
ZŠ Nám. Republiky, Znojmo	Uskutečním pohovor s potencionální obětí a snažím se věc vyšetřit.
ZŠ Hrušovany nad Jevišovkou	Sledování třídy vybranými pedagogy, diagnostika třídy, práce se třídou ve vybraných předmětech, soukromý nenásilný pohovor s potencionální obětí. Dále řešení dle jednotlivých případů.

Otázka č. 3

Jaké projevy šikany zaznamenáváte nejčastěji?

ZŠ	ODPOVĚĎ
ZŠ Mládeže 3, Znojmo	Verbální projevy, kritika, posmívání apod.
ZŠ Václavské nám., Znojmo	Kritika, posmívání, schovávání věcí, školních pomůcek.
ZŠ Nám. Republiky, Znojmo	Posmívání, kritika.
ZŠ Hrušovany nad Jevišovkou	Kritika, posmívání, schovávání či rozbíjení věcí, školních pomůcek.

Otázka č. 4

Jak se podílíte jako výchovný poradce na prevenci řešení případné šikany?

ZŠ	ODPOVĚĎ
ZŠ Mládeže 3, Znojmo	Aktivně se věnuji rizikovým skupinám žáků, sledujeme dění ve třídách, organizujeme akce v rámci prevence.
ZŠ Václavské nám., Znojmo	Jako výchovný poradce zasahuji až v případě upozornění na výskyt šikany (ze strany rodičů, jiných pedagogů, nebo žáků).
ZŠ Nám. Republiky, Znojmo	Aktivně se věnuji rizikovým skupinám žáků, sledujeme dění ve třídách, organizujeme akce v rámci prevence.
ZŠ Hrušovany nad Jevišovkou	Aktivně se věnuji rizikovým skupinám žáků, sledujeme dění ve třídách, organizujeme akce v rámci prevence.

Otázka č. 5

Jak žáci využívají možnosti kontaktu s VP při řešení svých problémů? Vyhledávají VP sami?

ZŠ	ODPOVĚĎ
ZŠ Mládeže 3, Znojmo	Žáci VP sami vyhledávají a snaží se s ním řešit své problémy.
ZŠ Václavské nám., Znojmo	Žáci VP sami vyhledávají a snaží se, sním individuálně řešit své problémy.
ZŠ Nám. Republiky, Znojmo	Žáci v případě problému komunikují s výchovným poradcem až zprostředkovaně prostřednictvím jiného pedagoga. Sami VP nevyhledávají.
ZŠ Hrušovany nad Jevišovkou	Někteří žáci přijdou sami, někteří jsou posláni jiným učitelem, některé vyhledávám na základě rozhovoru s rodičem (zákonným zástupcem).

Otázka č. 6

Jaký je nejčastější postoj a reakce rodičů na informaci, že jejich dítě je agresorem?

ZŠ	ODPOVĚĎ
ZŠ Mládeže 3, Znojmo	To je různé, podle typu rodičů.
ZŠ Václavské nám., Znojmo	Rodiče jsou většinou vstřícní, snaží se o nápravu a v jejím důsledku už k šikanování nedochází.
ZŠ Nám. Republiky, Znojmo	Rodiče jsou vstřícní, snaží se problém pochopit, a řešit. S výjimkou jednoho případu jsme závažnou šikanu zatím nemuseli řešit.
ZŠ Hrušovany nad Jevišovkou	Nechtějí připustit, že by jejich dítě bylo agresorem. Často až pod tíhou několika důkazů jsou ochotni připustit možnost vznikajícího problému, za který může někdo jiný. Problém řeší v některých případech až po opakované výchovné komisi.

Otázka č. 7

Jakou nejčastější odezvu mělo vyřešení daného případu šikany vzhledem k agresorovi?

ZŠ	ODPOVĚĎ
ZŠ Mládeže 3, Znojmo	Agresor své jednání nezopakoval.
ZŠ Václavské nám., Znojmo	Agresor již své jednání nezopakoval.
ZŠ Nám. Republiky, Znojmo	Agresor se již šikany nedopustil.
ZŠ Hrušovany nad Jevišovkou	Po opakování agresor v jednom případě odešel ze školy. Při včasném řešení agresor své jednání neopakuje, musí se stále hlídat vztahy ve třídě.

Otázka č. 8

Jakou nejčastější odezvu mělo vyřešení daného případu šikany vzhledem k oběti?

ZŠ	ODPOVĚĎ
ZŠ Mládeže 3, Znojmo	K opakovanému šikanování oběti již nedošlo.
ZŠ Václavské nám., Znojmo	Oběť již nebyla šikanována.
ZŠ Nám. Republiky, Znojmo	K opakování šikany již nedošlo.
ZŠ Hrušovany nad Jevišovkou	Oběť byla hlídána a k opakování nedocházelo. Agresor napadal jiné žáky.

Otázka č. 9

Jak často se snažíte hovořit se žáky o patologických jevech obecně?

ZŠ	ODPOVĚĎ
ZŠ Mládeže 3, Znojmo	Asi jednou týdně, ve spolupráci s jinými učiteli.
ZŠ Václavské nám., Znojmo	Asi jednou týdně v rámci výuky, třídnických hodin, komponovaných programů a besed i okamžitě po vyskytnutí problému.
ZŠ Nám. Republiky, Znojmo	Jen pokud se u některého z žáků (nebo skupiny) objevují náznaky patologického chování.
ZŠ Hrušovany nad Jevišovkou	V rámci ŠVP v jednotlivých předmětech jsou ucelené bloky s touto tematikou.

Otázka č. 10

Uved'te alespoň jeden zaznamenaný příklad šikany na Vaší škole (beze jmen)

ZŠ	ODPOVĚĎ
ZŠ Mládeže 3, Znojmo	Pouze drobné náznaky, po šetření ze strany školy, pozvání rodiče problémového žáka, jejich přístup velmi solidní, sjednána náprava, nikdo nemusel odcházet ze školy.
ZŠ Václavské nám., Znojmo	Slovní zastrašování dívky 3. ročníku dívkou 6. ročníku. Dívka se svěřila třídnímu učiteli. Následoval pohovor se spolužáky oběti, potom agresorem i s jejími spolužáky - každý zvlášť, během výuky, za přítomnosti VP, ŠMP a třídního učitele. Tvzení oběti se potvrdilo, byli pozváni rodiče obou dívek - každý zvlášť, seznámeni se situací. Po ped. radě řešeno domluvou, bez vých. opatření, neboť to bylo poprvé. Situace se neopakovala.
ZŠ Nám. Republiky, Znojmo	Případ dvou spolužáků - 9. třída. Nevraživost se "táhne" od přípravné třídy. Oběť - autista, který se začal obviňovat natolik, že doma vyhrožoval sebevraždou. Na popud matky jsme začali případ řešit. Jednání s matkou agresora bylo bezvýznamné, nakonec jsme celý případ předali OSPODu i Policii. Vzhledem k tomu, že agresorovi bylo již 15 let, je právně zodpovědný. S tímto se celá věc uzavřela a vypadá to, že úspěšně. Agresor již ve svém jednání nepokračuje.
ZŠ Hrušovany nad Jevišovkou	Žák neuznával autoritu, bral spolužákům pomůcky, nereagoval na domluvu. Několikrát zváni rodiče do školy, napadání slabších spolužáků. Dopisy do Znojma na oddělení péče o dítě. Sešla se výchovná komise, žák byl poslán na diagnostiku do Kroměříže. Matka jej odvezla zpět, syn jí slíbil, že bude hodný. Během tří týdnů - 12 poznámek a poslední agresivní napadení slabšího žáka v době přestávky, kdy z pozice silnějšího mu tloukl hlavou o tabuli. Opět se sešla výchovná komise za přítomnosti policie. Měsíc před koncem školního roku nastoupil do Kroměříže. Po prázdninách byl odhlášen rodiči z naší školy.

Jak jsem již výše uvedl, tato část dotazníku není stěžejní, a proto ji nebudu podrobněji analyzovat. Dotazník měl za úkol pouze přiblížit práci výchovných poradců a školních metodiků prevence v souvislosti s řešením šikanování ve škole. Z dotazníku vyplývá, že případy šikanování se řeší ve větší či menší míře na každé škole a problémy s tím spojené jsou téměř totožné. Při zjištění výskytu šikany všichni výchovní poradci postupují téměř totožným způsobem. Provádějí s potencionální obětí soukromý pohovor, monitorují situaci ve třídách, kde se pak zapojují i ostatní pedagogové. Na základě zjištěných informací pak vytvářejí o problému závěry a činí kroky k nápravě. Případy šikanování jsou řešeny ve spolupráci s rodiči, kteří jsou většinou vstřícní, a po jejich zásahu už k šikanování zpravidla nedochází. V rámci prevence se pak výchovní poradci snaží předcházet sociálně patologickým jevům tím, že se o této problematice baví se žáky na pořádaných besedách, v rámci třídnických hodin nebo je tato problematika vhodně zakomponována do učebních bloků. O důležitosti práce výchovných poradců svědčí i předložené příklady šikanování s jejich řešením.

Otázky týkající se prevence šikany ve škole a její spolupráce s jinými organizacemi v rámci prevence (část druhá)

Otázka č. 1

Spolupracuje Vaše škola v oblasti prevence s Pedagogicko – psychologickou poradnou? Jakým způsobem?

ZŠ	ODPOVĚĎ
ZŠ Mládeže 3, Znojmo	Ano, nabídka preventivních programů a v případě výskytu závažného problému vím, že mohu požadovat odborné šetření případu odborníkem z poradny.
ZŠ Václavské nám., Znojmo	Částečně. Většinou je zkontaktujeme telefonicky a zástupci PPP přijdou celou situaci mapovat. Stráví s třídou 2 a více hodin, evidují sociální klima.
ZŠ Nám. Republiky, Znojmo	Ano spolupracujeme. Osobní kontakt, telefonicky, písemně, formou besed.
ZŠ Hrušovany nad Jevišovkou	Problémové děti jsou posílány na vyšetření do PPP. Lepší je vyšetření v diagnostických ústavech, je tam na dítě více času.

Všichni respondenti odpovídají, že s PPP úzce spolupracují. Při zjištění závažnější formy šikanování, kterou je obtížné řešit v podmínkách školy a která vyžaduje přítomnost odborníka, se metodici prevence obracejí na tuto instituci. Využívají nejen pomoc ve zjištěných případech šikany a jiných sociálně patologických jevů, ale také jejich nabídky preventivních programů.

Otázka č. 2

Má podle Vás kvalitně zpracovaný MPP vliv na prevenci SPJ?

ZŠ	ODPOVĚĎ
ZŠ Mládeže 3, Znojmo	Jednoznačně.
ZŠ Václavské nám., Znojmo	Určitě ano. Je mimo jiné také návodem, jak postupovat při zjištění šikany ve škole. Také zahrnuje programy pro děti, které jsou v rámci prevence plánovány.
ZŠ Nám. Republiky, Znojmo	Samozřejmě, že ano. MPP představuje širokou škálu činností zaměřených na prevenci. Je naším cílem, aby byla preventivní činnosti organizována nejen ve výuce, ale také volnočasových aktivitách.
ZŠ Hrušovany nad Jevišovkou	Ano. Snažíme se, aby záběr prevence byl co nejširší. V rámci prevence zařazujeme do výuky výchovné programy, které se velmi osvědčují. MPP zahrnuje všechny kroky možné prevence a spolupráce mezi pedagogy rodiči a žáky.

Z uvedených odpovědí je zřejmé, že kvalitně zpracovaný Minimální preventivní program je velkou oporou v boji a prevenci proti sociálně patologickým jevům ve školním prostředí. MPP v sobě zahrnuje širokou škálu činností, které škola v rámci prevence realizuje:

1. začlenění problematiky estetické a právní výchovy do vzdělávání,
2. vzdělávání učitelů,
3. spolupráce s rodiči,
4. uplatňování přiměřených represivních nástrojů,
5. náplň práce metodika školní prevence.

Otázka č. 3

Jaké preventivní programy vaše škola nabízí? (Můžete posoudit jejich efektivitu?)

ZŠ	ODPOVĚĎ
ZŠ Mládeže 3, Znojmo	Samí organizujeme Den vzájemného porozumění - akce pro všechny žáky různého zaměření, jinak využíváme nabídky ostatních institucí.
ZŠ Václavské nám., Znojmo	Každý rok vybíráme z nabídky vytvořené PPP v kooperaci s Městskou policií, Policií ČR, Hygienickou stanicí, Hasiči, Městským úřadem Znojmo. Letos jsme vybrali Právní vědomí, Prevence kouření a Hasiče. Jestli jsou efektivní, nemohu posoudit. Snad ano, snad si žáci něco "odnášejí".
ZŠ Nám. Republiky, Znojmo	Nabízí velkou škálu programů viz. MPP. Rozhodně se projevuje ve vztazích mezi žáky, ale i mezi učiteli, rodiči - ne vždy se všemi. Snažíme se zabránit zneužívání návykových látek. Odstranit kouření u již kuřáků je problém, neboť mají kouření povoleno od rodičů.
ZŠ Hrušovany nad Jevišovkou	Škola nenabízí a neprovozuje žádný program. Přebíráme programy z KPPP. Dále si zveme jednorázové programy doporučené okresním preventistou. Program musí žáky zaujmout, největší ohlasy mají programy s hudebním doprovodem.

S výjimkou ZŠ Nám. Republiky ve Znojmě, která nabízí ve svém MPP skutečně širokou škálu preventivních aktivit (viz. Příloha), školy samy organizují jen omezené množství preventivních aktivit. Většinou využívají nabídek programů jiných institucí jako PPP, KPPP, Městské policie a Policie ČR a dalších. Efektivita programů je závislá na provedení, neboť aby program splnil svůj účel, musí žáky zaujmout.

Otázka č. 4

Používáte na škole Peer programy? Pro jaké ročníky a s jakým úspěchem?

ZŠ	ODPOVĚĎ
ZŠ Mládeže 3, Znojmo	pro 6. ročníky, ohlas úspěšný
ZŠ Václavské nám., Znojmo	Nevyužíváme, nejsou dostupné. Na setkání preventistů nám bylo řečeno, že tento způsob prevence již vymizel.
ZŠ Nám. Republiky, Znojmo	Používali jsme je pro 6. - 8. ročníky, ale bohužel přestaly před dvěma lety v našem městě fungovat. Je to škoda!!
ZŠ Hrušovany nad Jevišovkou	Ano, pro 4., 6., 8. ročníky. Ve 4. třídě je první pomoc, 6. a 8. třídy právní vědomí. Žáci hodnotí pozitivně a dost si zapamatují.

U škol, které Peer program využívají, je ohlas úspěšný a metodici prevence ho hodnotí jako pozitivní přínos v oblasti prevence.

Otázka č. 5

Využíváte přednášek nabízených Policií ČR nebo Městskou policií? Pokud ano, jak často jsou organizovány? Uveďte prosím příklady.

ZŠ	ODPOVĚĎ
ZŠ Mládeže 3, Znojmo	Ano, jednou ročně pro 8. ročník policie ČR, celý první stupeň jednou ročně Městská policie.
ZŠ Václavské nám., Znojmo	Ano využíváme 2 - 3 x za rok.
ZŠ Nám. Republiky, Znojmo	Ano a to jak na I., tak in a II. Stupni. Bezpečnost, zneužívání návykových látek, šikana, kyberšikana. (1x v ročníku)
ZŠ Hrušovany nad Jevišovkou	Využíváme 1x nižší stupeň a 1x za rok 9. třída. (pokud si zástupce policie najde čas)

Otázka již byla částečně zodpovězena v otázce č. 3. Školy nabídek preventivních programů organizované Policií ČR a Městskou policií využívají. Frekvence a zaměření programů jsou uvedeny v tabulce.

Otázka č. 6

Se kterými organizacemi máte dobré zkušenosti?

ZŠ	ODPOVĚĎ
ZŠ Mládeže 3, Znojmo	Charita, Městský úřad, PPP, Policie ČR
ZŠ Václavské nám., Znojmo	S PPP, Policií ČR, Úřadem pro sociální a právní ochranu dětí.
ZŠ Nám. Republiky, Znojmo	Policie ČR, Městská policie, PPP, Oblastní charita, kurátoři pro mládež.
ZŠ Hrušovany nad Jevišovkou	Školní lékařka, Policie.

Z tabulky jednoznačně vyplývá, že s organizacemi, které se podílí na prevenci SPJ mají školy velmi dobré zkušenosti a o spolupráci s nimi mají zájem.

Otázka č. 7

Jakým způsobem je zabezpečeno vzdělávání VP a ŠMP v oblasti prevence SPJ?

ZŠ	ODPOVĚĎ
ZŠ Mládeže 3, Znojmo	Pravidelná nabídka různých druhů školení a seminářů s různou tematikou.
ZŠ Václavské nám., Znojmo	Občasným školením, která si buď vyhledáváme sami, nebo jsem na něj upozorněna ředitelem školy.
ZŠ Nám. Republiky, Znojmo	V rámci studia a dalších školení.
ZŠ Hrušovany nad Jevišovkou	Celý pedagogický sbor byl proškolen v roce 2010. VP je uvolňována kdykoliv na školení a v oblasti šikany absolvovala několik ucelených bloků v době posledních pěti let.

Všichni respondenti uvedli jako způsob vzdělávání různá školení či semináře s tematikou prevence proti SPJ. Frekvence proškolení dané problematiky se však různí.

Otázka č. 8

Máte na škole schránku důvěry? Je žáky využívána? Jak funguje?

ZŠ	ODPOVĚĎ
ZŠ Mládeže 3, Znojmo	Ne, neosvědčila se.
ZŠ Václavské nám., Znojmo	Máme, žáci nemají zájem. Většinou v ní nalézáme pouze odpadky.
ZŠ Nám. Republiky, Znojmo	Ano, někdy ji žáci využívají. Většinou však ne.
ZŠ Hrušovany nad Jevišovkou	Máme. Jsou do ní vhazovány dotazy ze všech možných oblastí a jsou adresně odpovídány většinou celé třídě, případně je zařazena na dané téma hodina Rv, Ov apod.

Většina škol schránky důvěry využívá, nicméně z odpovědí je patrné, že až na jednu výjimku neplní svou funkci. O schránky důvěry není mezi žáky zájem. Jak již vyplynulo z předchozí části dotazníku, případech, kdy žáci mají problém, volí k jeho vyřešení raději cestu osobního kontaktu s třídním učitelem nebo výchovným poradcem.

Otázka č. 9

Žádali jste někdy dotace na prevenci? Jsou problémy se získáváním finančních prostředků?

ZŠ	ODPOVĚĎ
ZŠ Mládeže 3, Znojmo	Ano, ale poměrně dost náročné na administrativu.
ZŠ Václavské nám., Znojmo	Nežádali.
ZŠ Nám. Republiky, Znojmo	Ano a úspěšně. Bohužel velice zdlouhavé.
ZŠ Hrušovany nad Jevišovkou	Žádali. Několikrát jsme dostali menší prostředky. Od té doby, co se rozdělují centrálně, jsme nedostali nic.

Z výsledků plyne, že pokud školy o dotaci na prevenci zažádají, tak se získáním finančních prostředků nejsou problémy. Problémem je ovšem poměrně náročná administrativa a současné centrální přerozdělování finančních prostředků.

Otázka č. 10

Co dalšího by se podle Vašeho názoru mělo v problematice šikany udělat do budoucna, aby byla prevence co nejefektivnější?

ZŠ	ODPOVĚĎ
ZŠ Mládeže 3, Znojmo	Nepřemýšlela jsem o tom.
ZŠ Václavské nám., Znojmo	Každý preventista by jistě uvítal úlevu z úvazku, neboť je to práce nesmírně časově náročná. Dále bych byla vděčná za standardizované dotazníky pro žáky, abych tak měla zpětnou vazbu.
ZŠ Nám. Republiky, Znojmo	Připravujeme programy pro všechny žáky školy, ve kterých pracují společně žáci od 1-9. ročníku, společně připravují vystoupení. Provádíme dotazníky na klima ve třídě. Také provádíme osvětu - co je šikana, co k ní patří i její případné důsledky...Myslím, že je naše prevence dostačující, což se projevuje v počtech případů, které řešíme.
ZŠ Hrušovany nad Jevišovkou	Ekonomicky zabezpečit rodiny, aby nevznikaly tak velké sociální rozdíly. Poskytnout peníze na volno - časové aktivity. Např. poskytnout finanční prostředky na pracovníka, který by se v odpoledních hodinách staral o provoz klubovny, kroužků. Mládež (10 až 18 let) se nemá kde scházet. (Restaurace?). Trestat přestupky ve společnosti.

Na tuto otázku se odpovědi velmi různí. Někteří metodici prevence se nad problematikou budoucnosti efektivní prevence nezamýšlí, jiní se domnívají, že do budoucna by mělo docházet k lepší osvětě v oblasti sociálně patologických jevů. Zajímavý je názor, který spočívá v ekonomickém zabezpečení rodin, s nímž nelze než souhlasit, neboť velké sociální rozdíly mezi dětmi jsou často důvodem vyloučení některého žáka z třídního kolektivu a mohou vést i k šikaně.

4.3 Verifikace hypotéz

H1: Školy v rámci prevence efektivně spolupracují s jinými organizacemi a institucemi v rámci prevence šikanování.

Z výsledku dotazníku je patrné, že všechny zkoumané školy, velmi úzce a efektivně spolupracují s jinými institucemi, které se podílí na prevenci sociálně patologických jevů a snaží co nejvíce využívat jejich služeb a nabídek programů v oblasti prevence.

Hypotéza č. 1 byla potvrzena.

H2: Účelně a kvalitně zpracovaný MPP je přínosem pro prevenci SPJ ve škole.

Jednoznačnost odpovědí poukazuje na důležitost kvalitně zpracovaného MPP při boji a řešení sociálně patologických jevů ve školním prostředí. Školy tento dokument zpracovávají s ohledem na svoje podmínky a možnosti, přičemž se snaží o důslednou realizaci všech preventivních aktivit, které tvoří obsah tohoto dokumentu.

Hypotéza č. 2 byla potvrzena.

H3: Používání peer programu zaznamenalo v minulosti úspěch, proto školy tento program realizují i v současnosti.

Názory na efektivitu a využívání peer programu, jsou na zkoumaných školách většinou pozitivní, i když je některé školy v současné době již nerealizují. Důvodem jejich nevyužití mohou být nesprávné informace ze strany nadřazených orgánů o dostupnosti těchto programů. Výsledek výzkumu není jednoznačný.

Hypotéza č. 3 potvrzena nebyla.

H4: Schránka důvěry je v rámci prevence šikany pro žáky přínosem.

Schránky důvěry jsou dobrým prostředkem v boji se šikanou ve škole, protože obecně poskytují dětem při řešení jejich problémů naprostou anonymitu. Žáci mohou vložit do schránky lístek s nastíněným problémem, který je poté například v rámci třídnických hodin diskutován, pokud ovšem nejde o problém vážnějšího charakteru,

který vyžaduje osobní kontakt s třídním učitelem či výchovným poradcem. Z výzkumu však vyplývá, že žáci schránky důvěry většinou nevyužívají a volí k řešení svých problémů raději cestu osobního kontaktu.

Hypotéza č. 4 potvrzena nebyla.

4.4 Závěrečné shrnutí výzkumu

Cílem výzkumu, jak jsem již výše předeslal, bylo určité celkové zhodnocení efektivity preventivní činnosti v oblasti školního šikanování, spolupráce škol s jinými institucemi, které se na řešení a prevenci sociálně patologických jevů ve školách podílí a aspoň částečně nastínit práci pedagogů, kteří se touto problematikou zabývají.

Všechny oslovené školy svým vyjádřením v dotazníku potvrdily, že šikana se v různých formách na školách stále vyskytuje. Školní metodici prevence i výchovní poradci při své práci využívají nejen svých zkušeností, ale také poznatků o problematice sociálně patologických jevů, které získávají na školeních, seminářích a také samostudiem odborné literatury. Z výsledků jednoznačně vyplynulo, že MPP vytvořený školou, je důležitou součástí prevence a školy se snaží o důslednou realizaci preventivních programů, které jsou v tomto dokumentu zakotveny. Většina škol zahrnuje preventivní aktivity do jednotlivých předmětů v rámci učebních osnov, přičemž využívají i nabídek, které poskytují v oblasti prevence i ostatní organizace a instituce. Velmi kladně je školami hodnocena spolupráce s Policií ČR, Městskou policií, Hasičským záchranným sborem, Orgánem sociálně právní ochrany dětí nebo Pedagogicko psychologickými poradnami ať už na okresní či krajské úrovni. S těmito institucemi také školy úzce spolupracují při řešení závažné formy šikanování nebo zneužívání návykových látek.

Z rozhovoru při osobním setkání s výchovnými poradci a školními metodiky prevence vyplynulo, že velkým problémem pro základní školy je nedostatek finančních prostředků. Dotace sice získat mohou, ale jejich získání je administrativně složité a jejich výše zdaleka nepokrývá náklady na preventivní aktivity pořádané školou. Pedagogové – preventisté by také uvítali, úlevu z úvazku, neboť všichni mimo preventivní práce se žáky vyučují minimálně dva předměty. Všichni se shodli na tom,

že aby byla jejich práce co nejefektivnější, bylo by třeba, aby se plně věnovali jen této činnosti a to jak ve škole, tak při mimoškolní práci např. organizací různých zájmových kroužků, sportovních akcí apod. Toto je však opět otázka finančních prostředků. Školy sice podporují práci v zájmových kroužcích, ale tyto představují pro většinu rodičů nemalou finanční zátěž a tudíž jsou žáky využívány velmi málo. Podle vyjádření uvedených pedagogů zde také nemalou roli hraje nezájem žáků, kteří místo toho, aby se zapojili do některých volnočasových aktivit pořádaných školou, raději tráví svůj volný čas u počítače (uvedené prý vyplynulo s rozhovoru se žáky).

Závěr

Problematiku školního násilí je nutné chápat jako komplexní problém, který se týká všech sociálních subjektů školního prostředí, tedy nejen žáků, ale také pedagogů a rodičů.

Z tohoto pohledu je důležité, aby škola nebyla jen institucí vzdělávací, ale také výchovnou, která děti připraví profesně i morálně na život ve společnosti. Profese pedagoga vyžaduje v tomto ohledu vysokou profesionalitu a stává se stále náročnějším posláním. Úkolem učitele není jen děti vzdělávat, ale musí mít i schopnost vytvářet kolem sebe pohodové prostředí bez napětí, konfliktů, poskytovat žákům bezpečí, ochranu a zejména vnímat varovné signály, ze kterých lze odvodit poznatky o sociálních vztazích mezi žáky. Z hlediska prevence sociálně patologických jevů je tato schopnost učitele neocenitelná. Správná diagnostika a volba správné strategie může při zjištění šikany vést k její eliminaci již v samém zárodku, což je samo o sobě velmi dobrou prevencí. Nebudu dále popisovat všechna preventivní opatření realizovaná školou, těmi jsem se již blíže zabýval ve své práci, ale považuji za nutné připomenout, že i přes všechnu energii a úsilí, které škola vynakládá na prevenci sociálně patologických jevů, tak nedokáže zázraky.

Je třeba si položit otázku - kde se v dětech ta agrese a násilí bere? Pokud chceme najít odpověď, musíme se vrátit na začátek a to do prostředí, ve kterém dítě vyrůstá – do rodiny. V současné době lze konstatovat, že ne všechny rodiny jsou harmonické. Výsledkem výchovného působení takové rodiny pak může být to, že některé děti si do života neodnášejí jasný hodnotový systém a neumí rozlišovat dobro od zla. Přejdem dítěte z takového rodinného prostředí do školy, začínají obvykle problémy s jeho chováním. Škola se tak stává „náhradním vychovatelem“ a snaží se u takového dítěte o převýchovu a úpravu společenského chování, aby se začlenilo do školního kolektivu a později se pak stalo morálně správně orientovaným členem společnosti. Z uvedeného tedy jasně vyplývá, nejdůležitější prevencí patologických jevů vůbec, je výchova v harmonické rodině, neboť jen ona může položit základy správnému vývoji dítěte ve všech směrech.

Ovšem i sama společnost má velký podíl na vzrůstající agresi a násilí mezi dětmi. Chování dospělých, úbytek slušnosti a laskavosti, nesprávné chápání svobody, touha po moci a penězích – to vše posilováno předlohami ve filmech, televizních pořadech, počítačových hrách atd. To vše prosakuje z běžného života do světa dětí. A svět dětí jak víme, je vždy reflexí světa dospělých.

V této práci jsem se věnoval prevenci šikany na základních školách. Mým cílem nebylo najít nové způsoby prevence, ale poukázat na ty, které již existují a jsou realizovány jak samotnými školami, tak institucemi, které se touto problematikou zabývají. Při zpracování práce jsem si však uvědomil, že skutečně významným a důležitým krokem v prevenci násilí na školách je zavedení etické výchovy do učebních osnov. Etická výchova totiž může poskytnout nejen hodnotné informace pro včasnou identifikaci zárodků šikanování, ale svým programem, výchovným stylem a metodami působí preventivně i vůči otevřené agresi. Domnívám se, že pokud by došlo k všeobecnému rozšíření projektu etické výchovy, nebylo by potřeba řešit problémy se šikanou, které jsou v poslední době velmi časté.

V souvislosti s prevencí a etickou výchovou bych si dovolil zakončit svou práci slovy autora projektu etické výchovy prof. Roberto Roche Olivara z Nezávislé univerzity v Barceloně:

„Existuje-li cesta prevence agrese, násilí, hrubosti, šikany, rizikového chování, pak je někde zde. Musí být realizována v rovině spolupráce rodiny, školy, společnosti s využitím jasně a systematické koncepce připravených pedagogů i rodičů.“⁸⁴

⁸⁴ ROCHE-OLIVAR, Roberto. *Etická výchova* [online]. 2007 [cit. 16. 3. 2008]. Dostupné WWW: <http://www.etickeforumcr.cz/downloads/olivar_eticka_vychova.pdf>.

Resumé

Tématem mé diplomové práce je prevence šikany na základních školách, jako výrazně negativního sociálně patologického jevu mezi školní mládeží.

Práce je rozdělena na čtyři kapitoly. Úvodní kapitola vymezuje pojem šikany a poukazuje na základní formy a faktory podporujících vznik šikany. V dalších částech pak popisuje její jednotlivé stupně a podrobně se zabývá charakteristikou protagonistů šikany.

Ve druhé kapitole se práce věnuje řešení šikany v prostředí školy, hledá a nabízí způsoby řešení problému šikany rodiči a popisuje možné způsoby řešení tohoto problému samotnou obětí. Úvodní část kapitoly se zabývá třídou jako sociální skupinou a procesy, které se v ní odehrávají.

Třetí kapitola se zabývá samotnou prevencí. Nabízí pohled do minulosti prevence a specifikuje její jednotlivé druhy. Zaměřuje se na možné způsoby prevence ve školách a pojednává o školských preventivních programech. Důležitou součástí této kapitoly tvoří pojednání o etické výchově, jako významného prostředku prevence. V závěru jsou pak uvedeny charakteristiky institucí, které se podílejí na prevenci sociálně patologických jevů včetně specifikace některých jejich nabízených programů.

Závěrečná kapitola se věnuje výzkumu, který byl realizován na základních školách ve znojemském regionu. Respondenty výzkumu byly výchovní poradci a školní metodici prevence zkoumaných škol. Cílem výzkumu bylo zhodnocení efektivity preventivní činnosti v oblasti školního šikanování a spolupráce škol s jinými institucemi, které se na řešení a prevenci sociálně patologických jevů ve školách podílí. Výzkum byl proveden ve formě dotazníku a odpovědi jednotlivých respondentů jsou přehledně uvedeny v tabulkách.

Anotace

Předložená diplomová práce se zabývá problematikou šikany, jako nebezpečného sociálně patologického jevu a významem preventivních opatření k minimalizaci jejího výskytu. Teoretická část shrnuje dostupné informace o šikaně, přičemž jsou zde prezentovány nejvýznamnější aspekty odpovídající současnému pojetí šikany. Aplikační část dokumentuje provedené dotazníkové šetření, které ve své první části sleduje řešení výskytu šikany výchovným poradcem ve škole a ve druhé části se pak zabývá realizací preventivních opatření ve škole, zajímá se o efektivitu Minimálních preventivních programů a přibližuje spolupráci škol s jinými organizacemi a institucemi, které se na prevenci sociálně patologických jevů podílejí.

Klíčová slova: Šikana, agresor, oběť, řešení šikany, preventivní programy, etická výchova, prevence šikany.

Annotation:

This diploma thesis deals with the problem of bullying as a dangerous socially - pathological phenomenon and the importance of preventive measures for minimalization of its occurrence. The theoretical part involves available information on bullying, while the most important aspects corresponding with the present concept of bullying are presented here. The applied part shows the effected survey, which in its first part follows the solution of bullying occurrence by an educational councillor at school and in its second part it deals with the implementation of preventive measures at school, the effectiveness of the Minimal preventive programmes and introduces cooperation of schools with other organizations and institutions that take part in the prevention of socially-pathological phenomena.

Key words: Bullying, aggressor, victim, addressing bullying prevention programs, ethics education, preventiv of bullying.

Seznam použité literatury

Právní předpisy a zákony:

Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení č. j. 24 246/2008-6 vydaného ve Věstníku MŠMT ČR, Ročník. LXV, leden 2009.

Metodické doporučení k primární prevenci sociálně patologických jevů u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních č. j. 21291/2010-28.

Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání.

Knihy a monografie:

BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. 1. vyd. Praha: ISV nakladatelství, 2003, s. 197. ISBN: 80-86642-08-9.

COOLING, M. *Mám vztek*. 1. vyd. Praha: Portál, 1993, s. 31. ISBN 80-85282-71-2.

DRTILOVÁ, J. KOUKOLÍK, F. *Vzpouza deprivantů*. 1. vyd. Praha: Makropulos, 1996, s. 327. ISBN 978-80-7262-410-2.

ERB, H. *Násilí ve škole a jak mu čelit*. 1. vyd. Praha: Amulet, 2000, s. 126. ISBN: 80-86299-22-8.

FIELDOVÁ, M. Evelyn, *Jak se bránit šikaně*, 1. vyd. Praha Euromedia Group. 2009, s. 311. ISBN 978-80-249-1176-2.

GOLDMANOVÁ, J. *Jak si nenechat ublížit*. 1. vyd. Praha: Portál, 1996, s. 142. ISBN 80-7178-090-1.

HAVLÍNOVÁ, M. KOLÁŘ, M. *Sociální klima v prostředí základních škol ČR*. Praha: MŠMT ČR. 2001, ISBN neuvedeno, (k dispozici na stránkách MŠMT)

KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování ve školách*. 1. vyd. Praha: Portál, 1997, s. 127. ISBN 80-7178-123-1.

KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001, s. 255. ISBN 80-7178-513-X.

- KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005, s. 255. ISBN 80-7367-014-3.
- KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. 1. vyd. Praha: Portál, 2011, s. 332. ISBN 978-80-7367-871-5.
- KYRIACOU, CH. *Řešení výchovných problémů ve škole*. 1. vyd., Praha: Portál, 2005, s. 152. ISBN 80-7178-945-3.
- LAINOVÁ, M. Sborník studií, *Děti a jejich problémy II*, vyd. Sdružení linky bezpečí, Praha 2007, ISBN: 978-80-254-1372-2.
- NOVÁK, T. CAPPONI, V., *Sám proti agresi*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 1996, s. 123. ISBN 80-7169-253-0.
- PRŮCHA, J. WALTEROVÁ, E, MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. 2. rozšířené a přepracované vyd. Praha: Portál, 1998, s. 322. ISBN 80-7178-772-8.
- PÖTHER, P. *Dítě v ohrožení*. 2. vyd. Praha: G plus G, 1999, s. 186. ISBN 80-901896-5-2.
- ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. 1. vyd. Praha: Portál, 1995, s. 95. ISBN 80-7178-049-9.
- ŘÍČAN, P. *Jak na šikanu*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2010, s. 155. ISBN 978-80-247-2991-6.
- SVOBODA, I. *Sociální patologie*. Brno: IMS, 2003, ISBN neuvedeno
- VÁGNEROVÁ, M. *Školní poradenská psychologie pro pedagogy*. 1.vyd. Praha: Univerzita Karlova, 2005, s. 420. ISBN 80-246-1074-4.
- WEBSTER – DOYLE, T. *Proč mě pořád někdo šikanuje*. Praha: Pragma, 2002, s. 144. ISBN 80-7205-804-5.

Internetové zdroje:

- HANDL, J. *Kyberšikana na vzestupu*[on-line], [cit. dne 22. ledna 2009 dostupné z WWW <<http://www.lupa.cz/clanky/kybersikana-na-vzestupu/>].
- OLWEUS, D. *Bullying at School: What we know and what we can do*. Oxford: Blackwell, 1993.
Dostupné z WWW: <http://www.sikana.org/Sbornik_Sikana_2009.pdf>.

ROCHE-OLIVAR, Roberto. *Etická výchova* [online]. 2007 [cit. 16. 3. 2008].
Dostupné z WWW: <http://www.etickeforumcr.cz/downloads/olivar_eticka_vychova.pdf.

Šikana jako etický, psychologický a pedagogický problém, Sborník příspěvků
z konference. Praha, 2009, ISBN 978-80-7399-857-8
Dostupné WWW: <http://www.sikana.org/Sbornik_Sikana_2009.pdf.

<http://sikana.txt.cz>

<http://www.sikana.org>

<http://www.sumavanet.cz>

<http://www.socioklima.eu>

<http://www.minimalizacesikany.cz>

<http://www.msmt.cz>

<http://stopnasilinadetech.cz/narodnistrategie>

<http://www.renarkon.cz/vzdelavaci-program-pro-pedagogy-zs-a-ss-v-oblasti-prevence-socialne-patologickych-jevu/>

<http://www.linkabezpeci.cz>

<http://www.policie.cz/clanek/akce-a-projekty-dobra-praxe.aspx>

<http://www.ospod.cz/index.php/informace/okruhy-socialn-pravni-ochrany-dti/dti-s-vychovnymi-problemy>

Seznam příloh

Příloha č. 1

E – mailový dotazník pro výchovné poradce a školní metodiky prevence.

Příloha č. 2

Ukázka MPP - ZŠ, náměstí Republiky 9, Znojmo, pro školní rok 2011 -2012.

Příloha č. 3

Ukázka ŠPS v ZŠ Hrušovany nad Jevišovkou pro školní rok 2011 – 2012.

Příloha č. 1

E – mailový dotazník pro školní metodiky prevence

Dobrý den,

jsem studentem Institutu mezioborových studií v Brně. Studuji program Specializace v pedagogice, obor Sociální pedagogika. Ve své bakalářské práci jsem se zabýval výskytem šikany na druhém stupni základní školy se zaměřením na její psychické a fyzické dopady. Vzhledem k tomu, že toto téma je velmi závažné a aktuální i v současnosti, rozhodl jsem se tímto problémem podrobněji zabývat ve své diplomové práci. V ní se však zaměřuji především na možnosti prevence a její fungování v rámci ZŠ. Mým cílem je analyzovat efektivitu prevence na ZŠ v boji proti SPJ a zejména pak proti šikaně. Dále se zajímám o spolupráci školy s institucemi, které nabízejí služby v oblasti prevence. Svou prací bych chtěl poukázat na důležitost a naléhavost dostatečné připravenosti v boji a prevenci proti SPJ pro všechny učitele ZŠ.

V souvislosti s tímto výzkumem, Vás prosím o zaslání minimálního preventivního programu, nebo krizového scénáře Vaší školy na můj **e-mail**: XXX. Dotazník je určen pro ty z Vás, kteří se touto problematikou zabýváte. Je rozdělen na dvě části. První část se týká řešení šikany ve školním prostředí a druhá část se týká Vaší spolupráce s jinými organizacemi v rámci prevence sociálně-patologických jevů. Pokud byste byli ochotni mě pomoci, zodpovězte prosím následující otázky. Veškeré Vámi zasláné informace, budou použity pouze pro studijní účely.

Otázky k řešení šikany VP ve školním prostředí

(Vhodné odpovědi zvýrazněte, v případě např. jiného postupu prosím odpovězte)

Otázka č. 1: Kolik případů šikany zaznamenáváte za školní rok na vaší škole?

Otázka č. 2: Pokud se ve vaší škole vyskytne podezření na šikanu, jak postupujete?

- a) O problému se snažím se žáky nejprve diskutovat v rámci vhodného předmětu
- b) O podezření na šikanu hovořím před celou třídou a hodnotím reakce.
- c) Uskutečním soukromý pohovor s potencionální obětí.
- d) Jiný postup – napište jaký

Otázka č. 3: Jaké projevy šikany zaznamenáváte nejčastěji?

- a) Verbální projevy: kritika, posmívání apod.
- b) Schovávání či rozbíjení věcí, nebo školních pomůcek.
- c) Různé příkazy, zákazy
- d) Fyzické napadání: bití, kopání apod.

Otázka č. 4: Jak se podílíte jako výchovný poradce na prevenci a řešení případné šikany?

- a) Aktivně se věnujete rizikovým skupinám žáků, sledujete dění ve třídách, organizujete akce (semináře) v rámci prevence.
- b) Jako výchovný poradce zasahujete až v případě upozornění na výskyt šikany (ze strany rodičů, jiných pedagogů, nebo žáků).
- c) Řešení jednotlivých případů se věnujete pouze okrajově, vzhledem k důležitějšímu povinností a samotné řešení necháváte v kompetenci třídního učitele, popř. vedení školy.

Otázka č. 5: Jak žáci využívají možnosti kontaktu s VP při řešení svých problémů?

- a) Žáci VP sami vyhledávají a snaží se s nimi individuálně řešit své problémy.
- b) Žáci v případě problému komunikují s výchovným poradcem až zprostředkovaně prostřednictvím jiného pedagoga. Sami VP nevyhledávají.
- c) Žáci možnost řešení problému společně s VP nevyužívají. Řeší své problémy přes třídního učitele.

Otázka č. 6: Jaký je nejčastější postoj a reakce rodičů na informaci, že jejich dítě je agresorem?

- a) Rodiče reagují negativně, situaci neřeší, a tudíž k šikanování oběti dochází opakovaně.
- b) Rodiče jsou vstřícní, snaží se o nápravu a v jejím důsledku už šikanování nedochází.
- c) Jiné jednání ze strany rodičů – jaké?

Otázka č. 7: Jakou nejčastější odezvu mělo vyřešení daného případu šikany vzhledem k agresorovi?

- a) Agresor ve svém jednání pokračuje (zvyšuje se intenzita).
- b) Agresor své jednání nezopakoval.
- c) Agresor opustil v souvislosti s případem školu.

Otázka č. 8: Jakou nejčastější odezvu mělo vyřešení případu šikany vzhledem k oběti?

- a) K opakovanému šikanování oběti již nedošlo.
- b) Oběť byla opakovaně šikanována
- c) Oběť šikany opustila v souvislosti s případem školu.

Otázka č. 9: Jak často se snažíte hovořit se žáky o patologických jevech obecně?

- a) Asi jednou týdně.
- b) Jednou měsíčně.
- c) Tuto problematiku se žáky v rámci svého předmětu neprobírám.
- d) Jen pokud se u některého se žáků (nebo skupiny) objevují náznaky patologického chování.

Otázka č. 10: Uved'te aspoň jeden zaznamenaný příklad řešení šikany na Vaší škole. (beze jmen, první zjištěné náznaky, řešení, výsledek

Otázky týkající se prevence SPJ ve škole a spolupráce s jinými organizacemi v rámci prevence

(Odpovědět můžete přímo v textu)

- 1) Spolupracuje Vaše škola v oblasti prevence s Pedagogicko- psychologickou poradnou? Jakým způsobem?
- 2) Má podle Vás kvalitně zpracovaný MPP vliv na prevenci SPJ?
- 3) Jaké preventivní programy Vaše škola nabízí? (Můžete posoudit jejich efektivitu?)
- 4) Používáte na škole peer programy? Pro jaké ročníky a s jakým úspěchem?
- 5) Využíváte přednášek nabízených Policií ČR nebo Městskou policií? Pokud ano, jak často jsou organizovány? Uveďte prosím příklady.
- 6) Se kterými organizacemi máte dobré zkušenosti?
- 7) Jakým způsobem je zabezpečeno vzdělávání VP a MŠP v oblasti prevence SPJ ?
- 8) Máte na škole schránku důvěry? Je žáky využívána? Jak funguje?
- 9) Žádali jste někdy o dotace na prevenci? Jsou problémy se získáváním finančních prostředků?
- 10) Co dalšího by se podle Vašeho názoru mělo v problematice šikany udělat do budoucna, aby byla prevence co neefektivnější?

Ještě jednou bych Vám chtěl poděkovat za Vaši ochotu, za Váš čas a za zaslání minimálního preventivního programu, nebo krizového scénáře. Odpovědi prosím zašlete na výše uvedený e-mail nejpozději do 15. 9. 2011.

Přeji Vám příjemný den a těším se na případnou spolupráci.

Petr Nesnídal

Příloha č. 2

Ukázka MPP - ZŠ, náměstí Republiky 9, Znojmo, pro školní rok 2011 -2012.

MINIMÁLNÍ PREVENTIVNÍ PROGRAM (MPP)

Školní rok: 2011/2012

Základní škola, Znojmo, náměstí Republiky 9

Počet žáků:558

Školní metodik prevence: Mgr. Kamila Sobotková

Výchovný poradce: Mgr. Simona Škaroupková

Minimální preventivní program vypracovává metodik prevence ve spolupráci s výchovným poradcem a ředitelem školy. Oblast týkající se prevence zachycuje i řád školy.

OBLASTI ZAMĚŘENÍ PROGRAMU:

1. Pedagogický sbor
2. Žáci školy
3. Rodiče
4. Metodická část

1. PEDAGOGICKÝ SBOR

1.1. Podílí se na realizaci MPP v rámci vyučování i při aktivitách mimo vyučování.

- v rámci vyučování zařazují vhodná témata ve všech vyučovacích předmětech, zvláště pak v občanské výchově, výchově ke zdraví,
- formy: výklad, rozhovor, ukázky, diskuse, využití odborné literatury,
- v rámci zájmových kroužků – provádět jejich činnost v co nejširším zaměření
- vyplňují volný čas žáků,
- zařazují otázky prevence cíleně do třídnických hodin.

1.2. Školení pedagogických pracovníků

- v rámci porad seznamovat se stavem prevence na naší škole,
- s akcemi, které na škole probíhají nebo budou probíhat,
- informacemi o akcích v rámci okresu,
- informacemi o celorepublikových akcích.

2. ŽÁCI ŠKOLY

2.1. Žáci

- jsou seznamováni se škodlivostí drog, kouření, kriminality, s problematikou šikany, kyberšikany a sociálně patologickými jevy v rámci vyučování,
- v rámci zájmových útvarů mají možnost trávit smysluplně čas a zabývat se různorodými činnostmi,
- PEER-program – umožnit žákům informace z této oblasti v rámci okresu,
- beseda s pracovníkem Policie ČR,
- beseda s pracovníkem Městské policie,
- v rámci výchovy ke zdraví probíhá projekt „Kouření a já“, „ Snídaně ve škole aneb jíme zdravě“, „ Ve zdravém těle zdravý duch“,
- beseda s lékařem,
- beseda s kurátorem pro mládež při MÚ Znojmo,
- prožitkové dny.

2.2. Žákovská samospráva

- zaměřovat otázky prevence do jednání a schůzek ŽS,
- problémy je možno řešit i prostřednictvím schránky důvěry,
- aktuálně zařazovat tato témata do školního časopisu „Bublina“,
- celoškolní soutěž mezi třídami („Velká soutěž o nejlepší třídu“).

3. SPOLUPRÁCE S RODIČI

- seznamovat rodiče v rámci třídních schůzek SR s touto problematikou,
- řešit problémy se žáky individuálně, citlivě, v rámci individuálních schůzek, popř. při jednání v ředitelně školy,
- poskytovat rodičům dostupnou literaturu.

4. MATERIÁLNÍ VYBAVENÍ

- literatura k tématu je k dispozici v učitelské i žákovské knihovně,
- materiály získané na školeních všech pedagogických pracovníků,
- propagační materiály a literatura týkající se sociálně patologických jevů,
- vypůjčování materiálů v rámci pedagogického střediska ve Znojmě.

KONCEPCE MINIMÁLNÍHO PREVENTIVNÍHO

PROGRAMU PRO SOCIÁLNĚ PATOLOGICKÉ JEVY

Školní rok 2011/2012

Cílem primární prevence je zvýšení odolnosti dětí a mládeže vůči sociálně patologickým jevům, snížení rizika vlivů, které narušují zdravý osobnostní a sociální vývoj mládeže, u návykových látek a gamblerství rovněž snižování jejich dostupnosti. Účinná prevence musí dále ovlivnit chování dětí a dospívajících ve smyslu podpory zdraví a nabízet hodnotné volnočasové aktivity.

Výskyt sociálně patologických jevů (drogy, kriminalita, nepřátelství, agresivita, šikana, kyberšikana, rasismus apod.) u dětí a mládeže je nutné primárně chápat jako selhání rodiny. Škola a školská zařízení mohou případné sociální handicapy související s problémovým vlivem rodinného prostředí na dítě pouze s menšími či většími úspěchy eliminovat.

Mezi priority tohoto programu patří: včasné odhalování specifických poruch učení a chování, peer-programy, metody aktivního učení, prožitkové metody, poradenská činnost.

Při začleňování tohoto programu do tematického plánu se lze opřít o několik zásad efektivní prevence:

- aplikování preventivních aktivit v dostatečně raném věku,
- věkově přiměřené, různorodé a aktivizující metody (kresby, koláže, výroba plakátů a letáků, diskuse o případech uvedených v médiích),
- nabízení pozitivních alternativ chování a životních cílů,
- využívání peer-prvků,
- výcvik sociálně psychologických dovedností včetně odmítání nabídky, dovedností v sociální komunikaci, zvládnutí sociálních vztahů a stresových situací žáků,
- nabídka školních i mimoškolních aktivit pro smysluplné využívání volného času dětí i dospívajících,
- aktuálnost a pravdivost poskytovaných informací,
- organizování besed s odborníky,
- informování o poradenských možnostech,
- sledování efektivity opatření,
- důsledné a soustavné vzdělávání žáků v oblasti zdravého životního stylu,
- utváření postoje ke společnosti, zdravému životnímu stylu a speciálně ke zneužívání drog u žáků,
- vytvoření schránky důvěry ve škole,
- vytvoření nástěnky s protidrogovou tematikou,
- aktivní zapojování žáků do výuky – např. ankety, možnost uspořádání jednorázových akcí (soutěže, turnaje, apod.),
- skupinová práce ve vyučování,
- možnost projektového vyučování.

Tematický plán zaměřený na prevenci sociálně patologických jevů

II. stupeň základní školy

5-6 ročník:

V centru pozornosti stojí výchova ke zdravému životnímu stylu, dále se lze zaměřit na rozvíjení etického a právního vědomí a občanských postojů. Navrhovaná témata:

- 1) Zdraví a nemoc
 - znalost stavby a fungování lidského těla,
 - znalost obecně respektovaných postojů vůči odlišným skupinám lidí a vědět, jak postoje ovlivňují to, jak je s těmito lidmi zacházeno.
- 1) Úloha léků ve společnosti
 - dovednosti spojené se správným rozhodováním,
 - uvědomění si vlastních hodnot.
- 3) Pozitivní a negativní účinky alkoholu
 - dovednosti vybírat si vhodné osoby a organizace, u nichž lze hledat pomoc,
 - pozitivně přijímat příklady dospělých, zejména rodičů a učitelů.
- 4) Nebezpečí kouření tabáku
 - peer-programy.
- 5) Problematika šikany a kyberšikany

7. ročník:

Dále se rozvíjí výchova ke zdravému životnímu stylu, podporuje se všestranný rozvoj osobnosti žáka, vyloučení či snížení rizika úrazů, šikany. Navrhovaná témata:

- 1) Další informace o drogách.
 - experimentování s drogou je osobní věcí každého, ale je nutné vědět, že může mít nebezpečné důsledky,
 - tolerance vůči nedostatkům druhých.
- 2) Dovednosti při budování vlastní sebeúcty k druhým.
 - přijímat odpovědnost za sebe a za své chování
- 3) Základní znalosti péče o tělo
 - význam správné výživy, význam cvičení pro zachování zdraví,
 - dovednost volby správného druhu stravy, projekt „ Snídaně ve škole,“
 - dovednost v oblasti péče o tělo, v oblasti tělesných cvičení a hygieny,
 - cenit si vlastního těla.
- 4) Užívání drog v minulosti
 - vědět o možném nátlaku vrstevníků a jak mu odolat,
 - základní optimistická životní orientace vůči tomu, co život přináší.

8. ročník:

Za prioritní se považuje výchova k odpovědnosti za zdraví své a ostatních. Věnovat zvýšenou pozornost rizikovým skupinám žáků, možnost uspořádání přednášek k dané problematice. Navrhovaná témata:

- 1) Způsoby, jakými výrobci alkoholu a tabákových výrobků propagují své výrobky.
 - dovednosti, jak pozvednout vlastní sebehodnocení a schopnosti hodnocení druhých,
 - být zodpovědný vůči sobě a svému okolí.

Další informace o působení drog a nebezpečí, která mohou přinést:

- 1) Právní výchova,
 - znalost školních předpisů týkajících se drog a jejich zneužívání.
- 2) Dovednosti v rozvoji nezávislosti a tolerance v osobních vztazích,
 - pozitivní sebejistota v rozhodování založená na radách a příkladech druhých.
- 3) Pochopení úlohy různých faktorů v otázkách zdraví, jak přecházet chorobám a podporovat zdraví,
 - porozumění významu péče o tělo,
 - výchova k odpovědnosti ze zdraví své i ostatních,
 - relaxační cvičení.
- 4) Znalosti, kde získat radu a pomoc, nastanou-li problémy – telefonní čísla,
 - nápomocný přístup vůči druhým.
- 5) Realizace projektu „Kouření a já“,
 - navodit atmosféru důvěry žáka k učiteli,
 - realizace vhodných aktivit (hry) v rámci tohoto projektu,
 - formou anket a dotazníků zjišťovat současný stav sociálně patologických jevů.
- 6) Příprava a realizace projektu „Ve zdravém těle zdravý duch.“

9. ročník:

Připomínka a aktualizace telefonních čísel Linky důvěry, poraden, atd. Trvalé a systematické zaměření na profesní přípravu – spolupráce s úřadem práce (exkurze, přednášky). Navrhovaná témata:

- 1) Znalost v oblasti práva v souvislosti s drogami
 - dovednosti, jak řešit konflikt a jak se vyrovnat s problémy.
- 2) Znalosti, jak poskytnout pomoc druhým
- 3) Kulturní kontext užívání a zneužívání drog
 - světový obchod s drogami.

- 4) Dovednosti, jak ovládat své emoce
 - znalost motivů, které souvisejí s experimentováním s drogami a jejich zneužíváním,
 - dovednosti, jak naslouchat druhým, jak sdělovat pocity a efektivně komunikovat,
 - dovednosti, jak zastávat a obhajovat v debatách a diskusích vlastní postoje,
 - dovednosti umět ventilovat své pocity různými způsoby (např. tanec, hudba).

- 5) Pochopení biologického a mentálního vývoje
 - zdokonalování sociálních schopností (sebekontrolu, stresovou odolnost),
 - tolerantní přístup k druhým,
 - dovednosti v oblasti vztahů a rodičovství.

- 6) Znalosti z oblasti sexuální výchovy ve spolupráci s Oblastní charitou Znojmo
 - nechtěná těhotenství, antikoncepce,
 - pohlavně přenosné choroby,
 - obchod s bílým masem.

- 7) Sekty a náboženská hnutí

Cílem je, aby žák chápal činnost ve škole jako smysluplnou a zajímavou, nacházel pocit bezpečí a jistoty (nikdo vůči němu nepoužívá psychické či fyzické agrese). Dále má žák nacházet ve škole dostatek informací v dané problematice, získávat dovednosti a utvářet si pozitivní postoje.

S minimálním preventivním programem je seznámen každý pedagogický pracovník, jeho realizace probíhá za účasti všech vyučujících.

Žáci jsou postupně zapojováni do různých dlouhodobých, ale i jednorázových akcí na škole probíhajících.

ČASOVÝ HARMONOGRAM AKTIVIT PRO ŽÁKY

- ZÁŘÍ**
- úvodní schůzka žakovské samosprávy,
 - seznámení žáků s programem činnosti v novém roce,
 - vyhlášení velké celoroční soutěže „O nejlepší třídu“,
 - Den kamarádství pro 6. ročníky,
 - Dny Evropského dědictví,
 - Ajaxův zápisník – I. stupeň,
 - Beseda o volbě povolání – 9. ročník,
 - Znojmo – město dětí 2. -5. ročník,
 - Letecký den – I. stupeň,
 - Závody dračích lodí – II. stupeň,
 - Etiketa formou divadla.

- ŘÍJEN** - schůzka žákovské samosprávy,
- soutěž ve sběru kaštanů a papíru,
- návštěva italských kamarádů v naší škole,
- Dýňový den pro 1. ročníky ve spolupráci s 9. ročníky – Den přátelství,
- Podzimní tvořivý týden – 1. stupeň,
- Divadlo Brno 2x.

- LISTOPAD** - schůzka žákovské samosprávy,
- kontrola a bodování šaten,
- přebor žáků ve šplhu (6. -7. ročník),
- Čas proměn – beseda pro dívky 6. ročníků,
- divadlo Brno,
- základy společenského chování pro 8. ročník,
- beseda o drogách – 8. Ročník.

- PROSINEC** - schůzka žákovské samosprávy,
- soutěž ve vánoční výzdobě tříd,
- Den otevřených dveří,
- Vánoční koncert Libohlásku + Yamaha,
- Předvánoční Vídeň,
- Vánoční pošta,
- Vánoční rozjímání,
- Vánoční laťka (prebor školy ve skoku vysokém 6. - 9. ročník),
- divadlo Brno,
- Adventní vystoupení na náměstí. T.G.M. – Libohlásek,
- beseda na Městské Policii ve Znojmě – 7. ročník.

- LEDEN** - schůzka žákovské samosprávy,
- přebor školy ve stolním tenise,
- Beseda o volbě povolání, pohovory,
- Lyžařský výchovně výcvikový zájezd pro žáky 7. ročníků,
- Divadlo ve Znojmě – představení.

- ÚNOR** - schůzka žákovské samosprávy,
- seznámení žáků s průběžnými výsledky soutěže „O nejlepší třídu“,
- Valentýnská pošta,
- škola v přírodě – 1. stupeň,
- divadlo Brno.

- BŘEZEN** - schůzka žákovské samosprávy,
- kontrola a bodování šaten,
- velikonoční výzdoba školy a její hodnocení,
- turnaj v košíkové (8 – 9. ročník),
- „Láska ano, děti ještě ne“ – přednáší MUDr. Kovář pro žáky 9. ročníků,
- týden netradiční výuky – 1. stupeň,
- svátky jara – 1. stupeň,
- Snídaně ve škole akce 7. ročník,
- „Noc s Andersenem“ – 1. stupeň,
- školní ples – žáci 9. ročníku, rodiče, učitelé a přátelé školy,
- Lyžařský výchovně výcvikový zájezd pro 8. - 9. ročníků.

DUBEN - schůzka žákovské samosprávy,

- soutěž ve sběru papíru,
- Den Země = „Den přátelství“,
- turnaj v přehazované (6. -7. ročník),
- „Právní vědomí“ – beseda s Policií ČR – 8. ročník,
- Barevné dny – Barvínek,
- přednáška „Mentální anorexie“ – 7. ročník,
- zájezd do Anglie,
- Praha – Strahov – žáci 9. ročník.

KVĚTEN - schůzka žákovské samosprávy,

- přebor 8. a 9. ročníků v odbíjené (smíšená družstva),
- exkurze Dukovany a fotovoltaické elektrárny Dobšice,
- německé představení Brno – II. stupeň,
- Den her před dnem dětí pro budoucí prvňáčky,
- maminky mají svátek – akce 1. stupeň,
- Povídej a hraj si se mnou – program pro 3. roč. připravený žáky 9 roč.

ČERVEN - schůzka žákovské samosprávy,

- vyhodnocení výsledků sběru pomerančové kůry,
- Sportovní den = branný závod,
- diskotéka pro 9. ročník,
- „Starší baví mladší“ program pro I. stupně připravený žáky II. stupně,
- vyhlášení vítěze soutěže „O nejlepší třídu“,
- jednodenní výlet pro nejlepší třídu roku,
- Den dětí, dovednostní závody 2. stupně,
- Den her pro žáky budoucích 6. tříd,
- „Hrajeme si spolu“ – propojení vztahů MŠ a ZŠ – 1. stupeň,
- zeměpisná přednáška,
- Olympijský pětiboj – 1. stupeň,
- Bezpečí v silničním provozu – pro žáky 9. ročníku,
- Knínické rybníky a les v jejich okolí – přírodovědná exkurze pro 7. ročník,
- Ve zdravém těle zdravý duch I. – pro 4. ročníku připravují žáci 8. ročníku.

V rámci poradenské služby zajišťujeme žákům důvěryhodné a dostupné poradenství. Konzultační hodiny probíhají na základě individuálních potřeb žáků školy. Dotazy a připomínky mohou žáci (i anonymně) vřazovat do schránky důvěry umístěné v mezioschodí školy. Ve všech třídách jsou na třídních nástěnkách vyvěšena důležitá telefonní čísla, některá mají žáci zapsaná v žákovských knížkách. Školní metodik prevence má k dispozici velké množství odborné literatury, používá ji vhodně ve vyučování a i ostatní pedagogové ji cíleně využívají. Školní metodik prevence studuje pravidelně měsíčník „Závislosti a my, a též je poskytuje svým kolegům. Žáky zapojuje také do soutěží týkajících se otázek sociálně patologických jevů (mnohá ocenění pro naši školu).

Škola spolupracuje i s jinými institucemi, např. PPP, OHS, Police ČR, MÚ atd. Rodiče jsou informováni o aktivitách, které se na škole realizují, a to zejména prostřednictvím rady sdružení rodičů, třídních schůzek, pohovorů, dní otevřených dveří a internetových stránek školy.

Na škole mají možnost žáci pracovat ve velkém počtu zájmových útvarů (viz. Příloha). Tohoto žáci také využívají. Největší zájem je zpravidla o kroužky sportovního rázu. O volnočasové aktivity dětí se škola dobře stará. Dne 1. září 2009 bylo slavnostně otevřeno nové hřiště naší školy, které slouží nejen našim žákům, ale i ostatním dětem. Ty ho mohou navštěvovat v odpoledních hodinách, a to nejen v pracovním týdnu, ale i o víkendech. Děti zde mohou smysluplně trávit volný čas, což by mohlo přispět ke snížení výskytu nežádoucích jevů. Žáci mají možnost navštěvovat i jiné instituce (např. DDM), s nimiž spolupracujeme. Žáci také mohou využívat internetovou učebnu a navštěvovat tak www stránky naší školy na adrese <http://zsrep.znojmo.indos.cz>, E-mail školy zs.republiky@zn.orgman.cz.

Již čtyři roky je výuka obohacena o programy na interaktivní tabuli a dataprojektory. Škola je rozdělena do tří budov; zaměstnanci všech tří budov spolupracují, jsou pravidelně informováni o aktivitách týkajících se primární prevence. Školní metodik prevence používá několik výzkumných metod – rozhovor, dotazník, anketu, slohové práce, schránku důvěry.

Ve Znojmě, 26. 9. 2011

Vypracovala: Mgr. Kamila Sobotková
Školní metodik prevence

Schválil: Mgr. Zdeněk Mikulič
ředitel školy

Příloha č. 3.

Ukázka ŠPS v ZŠ Hrušovany nad Jevišovkou pro školní rok 2011 – 2012.

ŠKOLNÍ PREVENTIVNÍ STRATEGIE V ZÁKLADNÍ ŠKOLE

HRUŠOVANY NAD JEV. PRO ŠKOLNÍ ROK 2011 - 2012

Na základě hodnocení aktivit ze Školní preventivní strategie (ŠPS) 2010-2011 a po dohodě s jednotlivými učiteli a vedením školy byl pro školní rok 2011-2012 vypracován tento preventivní plán.

1. Prolínání výchovy zaměřené proti soc. pat jevům všemi předměty (hlavně Ch, Bio, M, Rv, Ov, Tv, F, Vv, Prv, Př, Vt).
2. Vytvořit podmínky pro realizaci KPPP (Komplexní program primární prevence).
3. Spolupracovat s PPP, včasné odhalovat SPU, pomoci dětem v reedukaci.
4. Informovat o ŠPS rodiče na 1. třídní schůzce.
5. Informovat Školskou radu o ŠPS získat její podporu (Mgr. Alena Hušková).
6. Podporovat komunikaci se žáky, posilovat pozitivní vztah ke škole, po celý rok reagovat na dotazy žáků, hledat společné řešení problémů (Koutek vrby, Schránka důvěry).
7. Informovat žáky o problémech kolem nás – informační nástěnka.
8. Organizovat akce školy (kulturní vystoupení, soutěže, olympiády, sportovní den, MDD, výlety, besídky, poznávací zájezdy, výchovné koncerty, návštěvy divadel, exkurze).
9. Podporovat zdravý životní styl v různých projektech (např. sportovní kroužky, plavecký výcvikový kurz, besedy s lékařkou – kouření, drogy, zdravá výživa, obezita, 1. pomoc).
10. Podporovat aktivitu žáků 9. ročníků směřovanou k výchovné činnosti žáků 1. stupně.
11. Podporovat aktivitu žáků 5. ročníků – Mikulášská nadílka pro mladší žáky.
12. Zdravé měření sil žáků s pedagogy - fotbalový zápas.
13. Přípravovat vystoupení žáků pro důchodce.
14. Organizovat besedy ve spolupráci s Městskou knihovnou.

15. Organizovat besedy ve spolupráci s místním oddělením policie (1. Stupeň bezpečnost na silnici, kriminalita mládeže, 2. stupeň - trestní odpovědnost).
16. Organizovat jednodenní projektové dny.
17. Věnovat větší pozornost dopravní výchově, využít dopravní hřiště v Miroslavi pro žáky 4. ročníku.

Mgr. Jiřina Šebestová
školní metodik prevence
rizikového chování

Hrušovany nad Jev. 19. 9. 2011